

Maiju Hukka & Merja Tervo

**3–5-vuotiaan lapsen
ikätasomukaisen kehityksen
havainnointi varhaiskasvatuksessa
Opas kasvatushenkilökunnan käyttöön**

Opinnäytetyö

Sosiaali- ja terveysalan ammattikorkeakoulututkinto

Sosionomikoulutus, kouluhyvinvointi- ja kuraattorityö

2024

**Kaakkois-Suomen
ammattikorkeakoulu**

Tutkintonimike	Sosionomi (AMK)
Tekijä/Tekijät	Maiju Hukka ja Merja Tervo
Työn nimi	3–5-vuotiaan lapsen ikätasonmukaisen kehityksen havainnointi varhaiskasvatuksessa: Opas kasvatushenkilökunnan käyttöön
Toimeksiantaja	Päiväkotiki Oskari
Vuosi	2024
Sivut	46 sivua, liitteitä 25 sivua
Työn ohjaaja	Hannele Pulkamo

TIIVISTELMÄ

Toiminnallisen opinnäytetyön tavoitteena oli vahvistaa tietoisuutta lapsen kehityksen osa-alueista sekä kehittää kasvatushenkilökunnan työssään toteuttamaa havainnointia. Opinnäytetyön tarkoituksena oli laatia opas ikätasonmukaisen kehityksen havainnoinnin tueksi. Opinnäytetyön toimeksiantaja oli joensuulainen päiväkotiki Oskari.

Opinnäytetyön teoreettisessa viitekehityksessä yhdistyivät varhaiskasvatuksen konteksti, havainnointi varhaiskasvatuksessa sekä lapsen kehityksen osa-alueet, näitä tietoja hyödynsimme oppaan laadinnassa. Teoreettinen viitekehitys sisälsi lapsen kehityksen osa-alueista sosioemotionaalisen kehityksen, motorisen kehityksen sekä kognitiivisen kehityksen.

Opinnäytetyön tuotos toteutettiin kehittämistyönä, jonka vaiheistus eteni lineaarisen kehittämisprosessin mallia mukaillen. Oppaan pohjana käytettiin teoriatietaa sekä kotimaisia ja ulkomaisia havainnointilomakkeita. Aineiston analyysi toteutettiin teemoitellen sekä aineistolähtöistä ja teoriaohjaavaa sisällönanalyysia hyödyntäen. Oppaaseen koottiin lyhyesti havainnoinnin ydinasiat sekä tietoa lapsen eri ikävaiheissa ilmenevästä kehityksen edistymisestä. Opas laadittiin 3–5-vuotiaiden lasten kehityksen näkökulmasta.

Varhaiskasvatustlain mukaan varhaiskasvatuksen tavoitteena on edistää jokaisen lapsen iän ja kehityksen mukaista kokonaisvaltaista terveyttä sekä hyvinvointia. Henkilökunnan tulee tunnistaa lapsen yksilöllinen tuen tarve ja järjestää lapselle tarkoituksenmukaista tukea. Oppaamme avulla henkilökunta sai työvälineen lapsen kehityksenvaiheiden havainnointiin ja tunnistamiseen. Opasta voi hyödyntää mahdollisten yksilöllisten tuen tarpeiden tai tukitoimien kohdentamisen määrittelyssä.

Asiasanat: havainnointi, lapsen kehitys, päiväkotiki, varhaiskasvatus

Degree title	Bachelor of Social Services
Author (authors)	Maiju Hukka and Merja Tervo
Thesis title	Observing the age-appropriate development of a 3-5-year-old child in early childhood education: Guide for use by early childhood educational staff
Commissioned by	Daycare centre Oskari
Time	2024
Pages	46 pages, 25 pages of appendices
Supervisor	Hannele Pulkamo

ABSTRACT

This functional thesis aimed to enhance the awareness of child development and improve the observation skills of early childhood educators. The purpose of the thesis was to prepare a guide to support the observation of age-appropriate development. The commissioner of our thesis was day care centre Oskari from Joensuu.

The theoretical framework of the thesis combined the context of early childhood education, observation in early childhood education and child development areas. We utilized this information in the preparation of the guide. The theoretical framework included socioemotional development, motor development and cognitive development.

The output of the thesis was implemented as development work, the phasing of which proceeded according to the model of the linear development process. The guide was prepared using theoretical knowledge and observations from domestic and foreign sources. The data analysis was conducted by theming the data with both data-driven and theory-driven content analysis. The guide briefly collected the core issues of observation and information on a child's development progress at different ages. The guide was compiled from the development perspective of children aged 3–5 years.

According to the Act on Early Childhood Education and Care, the aim of early childhood education and care is to promote the comprehensive health and wellbeing of every child in accordance with their age and development. The staff must identify the child's individual need for support and arrange appropriate support for the child. With the help of our guide, the staff received a support tool for observing and identifying the stages of a child's development. The guide can be used to define possible individual support needs or target support measures.

Keywords: observation, child development, daycare centre, early childhood education

SISÄLLYS

1	JOHDANTO	6
2	TOIMEKSIANTAJA.....	6
3	OPINNÄYTETYÖN TAVOITE JA TARKOITUS	7
4	AIKAISEMPIA TUTKIMUKSIA.....	8
5	VARHAISKASVATUS.....	9
5.1	Varhaiskasvatuksen perusteita	9
5.2	Varhaiskasvatuslaki ja työtä ohjaavat asiakirjat	10
5.3	Moniammatillinen yhteistyö.....	12
5.4	Lapsen kehityksen tukeminen varhaiskasvatuksessa.....	13
6	HAVAINNOINTI VARHAISKASVATUKSESSA	14
6.1	Havainnoinnin tarkoitus	14
6.2	Havainnoinnin toteuttaminen	15
7	LAPSEN KEHITYS	17
7.1	Lapsen sosioemotionaalinen kehitys	17
7.1.1	Tunteiden säätely ja ilmaisu.....	18
7.1.2	Sosiaalinen toiminta ja vuorovaikutus	19
7.2	Lapsen motorinen kehitys.....	20
7.2.1	Havaintomotoriikka	21
7.2.2	Hieno- ja karkeamotoriikka	21
7.3	Kognitiivinen kehitys	22
7.3.1	Ajattelu ja kieli.....	22
7.3.2	Oppiminen ja muisti	24
7.3.3	Havaitseminen ja oman toiminnan ohjaus	25
7.4	Leikki	26
8	OPINNÄYTETYÖN PROSESSI.....	28

9	KEHITTÄMISTYÖ.....	29
9.1	Kehittämistyön tausta ja tarve.....	30
9.2	Kehittämistyön hyödyt toimeksiantajalle	31
10	OPPAAN TOTEUTTAMINEN	32
10.1	Aineistonkeruu ja aineiston analyysi	34
10.2	Välipalaute ja valmis opas	36
10.3	Oppaan arviointi.....	38
10.4	Eettisyys ja luotettavuus	39
11	POHDINTA	40
	LÄHTEET.....	43
	LIITTEET	

Liite 1. Tiedonhakutaulukko

Liite 2. Opas

1 JOHDANTO

Varhaiskasvatuksessa hyödynnetään havainnointia tiedonkeruumenetelmänä. Havainnointi soveltuu lapsen kehityksen tarkkailuun, ja sen avulla voidaan saada tietoa lapsen yleisestä tilanteesta, kiinnostuksen kohteista sekä toimintakyvystä. (Kirveslahti 2018, 208.) Havainnointitulokset ovat lapsen tukemisen ja lapsilähtöisen toiminnan suunnittelun lähtökohta. Tavoite on, että havainnoinnin avulla löydetään sopivat kasvatukselliset keinot ja toimintaa pystytään mukauttamaan lapsen tarpeiden mukaisesti. (Koivunen & Lehtinen 2015, 20, 33.)

Opinnäytetyömme on toiminnallinen kehittämistyö, joka koostuu raportista ja tuotoksesta. Kehittämistyön lähtökohtana oli toimeksiantajan toive saada sen tarpeisiin vastaava työväline lapsen kehityksen havainnointiin. Raportissa käsittelemme työmme teoreettista viitekehystä, joka muodostuu varhaiskasvatuksesta, varhaiskasvatuksessa toteutettavasta havainnoinnista, lapsen kehityksen sosioemotionaalisesta, motorisesta ja kognitiivisesta osa-alueesta sekä leikistä. Kuvaamme raportissa opinnäytetyön prosessin etenemistä, kehittämistyötä sekä oppaan koostamisen vaiheita. Pohdinnassa kerromme työmme jatkokehittämisideoita sekä kuvaamme ammatillista kehittymistämme. Opinnäytetyön tuotoksena koostimme oppaan 3–5-vuotiaiden lasten kehityksen havainnoinnin tueksi varhaiskasvatusympäristöön. Työelämäkumppanimme oli joensuulainen päiväkotikoti Oskari.

2 TOIMEKSIANTAJA

Työelämäkumppanimme oli yksityinen varhaiskasvatuspalveluita tarjoava päiväkotikoti Oskari, joka sijaitsee Joensuussa Karsikon asuinalueella. Päiväkotikoti Oskariissa työskentelee varhaiskasvatuksen opettaja sekä kaksi varhaiskasvatuksen lastenhoitajaa. Vakituisten henkilökunnan lisäksi on tarvittaessa töihin kutsuttavia sijaisia sekä työharjoitteluja suorittavia opiskelijoita. Päiväkotikoti Oskariissa on yksi lapsiryhmä eli 15 lasta, joiden ikäjakauma on 1–5 vuotta. Toiminta päiväkodissa on lapsilähtöistä, ja käytössä olevat toimitilat ovat viihtyisät. (Päiväkotikoti Oskari s.a.)

3 OPINNÄYTETYÖN TAVOITE JA TARKOITUS

Opinnäytetyömme tavoitteena on vahvistaa tietoisuutta lapsen kehityksen osa-alueista ja kehittää varhaiskasvatushenkilökunnan työssään tekemää lapsen kehityksen havainnointia. Opinnäytetyömme oli toiminnallinen kehittämis-työ, joka koostui raportista ja tuotoksesta. Työmme teoreettinen viitekehys oli laaja, ja opinnäytetyön koostamisen aikana myös oma tietopohjamme aihealu-eesta kasvoi, ja siitä on hyötyä tulevassa työskentelyssämme varhaiskasva-tuksen parissa. Varhaiskasvatuslain mukaan varhaiskasvatuksen tavoitteena on edistää jokaisen lapsen iän ja kehityksen mukaista kokonaisvaltaista ter-veyttä ja hyvinvointia. Henkilökunnan tulee tunnistaa lapsen yksilöllinen tuen tarve ja järjestää lapselle tarkoituksenmukaista tukea. (Varhaiskasvatuslaki 13.7.2018/540.)

Kehittämistyön tarkoituksena oli laatia opas ikätasonmukaisen kehityksen ha-vainnoinnin tueksi. Opas laadittiin päiväkotien Oskarin henkilökunnan työväli-neeksi, lisäksi se on osa perehdytysmateriaalia uusille työntekijöille, sijaisille sekä harjoittelijoille. Opas laadittiin työssä toteutettavan havainnoinnin tueksi, että mahdolliset poikkeamat lapsen tavanomaisesta kehityksestä tulisivat mahdollisimman varhaisessa vaiheessa huomatuksi ja niihin voitaisiin vastata muokkaamalla toimintaa lapselle soveltuvammaksi lisäämällä oikein kohden-nettuja tukitoimia, informoimalla havainnoista lapsen vanhempia ja tuomalla havaittuja huomiota esille varhaiskasvatuksen moniammatillisessa yhteis-työssä. (Kirveslahti ym. 2018, 208–209.) Varhaiskasvatuksen moniammatil-lista yhteistyötä sekä lapsen kehityksen tukemista on kuvattu laajemmin lu-vussa Varhaiskasvatus.

Toimeksiantajan toiveesta oppaasta rajattiin pois lapsen kehityksen osa-alu-eista kielellinen ja fyysinen kehitys. Alkuperäisesti oppaan oli tarkoitus käsitellä, päiväkodin lasten ikäjakauman mukaisesti, ikäryhmää 1–5 vuotta, mutta toi-veestamme aihetta rajattiin koskemaan ikäryhmää 3–5 vuotta. Toivoimme ra-

jauksen toteuttamista, että oppaan sisällön laatimiseen käytettävä työmäärä pysyisi kohtuullisena. Lisäksi olimme huolissamme siitä, löytäisimmekö luotettavaa tietoa 1–2-vuotiaiden lasten kehityksen vaiheista.

4 AIKAISEMPIA TUTKIMUKSIA

Opinnäytetyömme aihealueeseen liittyvän tutkielman on koostanut Hamari (2014, 34, 45–46), joka on pro gradu -tutkielmassaan tarkastellut, miten motorista kehitystä havainnoidaan varhaiskasvatuksessa ja alkuopetuksessa. Tutkielman tarkoituksena oli haastatteluja hyödyntäen selvittää, millaisissa tilanteissa lastentarhanopettajat ja alkuopettajat havainnoivat lasten motorisen kehitystä sekä millaisia keinoja ja välineitä heillä on havainnoinnin toteuttamiseen. Tulokset kuvaavat, kuinka lastentarhanopettajat havainnoivat lasta päiväkodin eri tilanteissa, erityisesti ulkoilu- ja leikkitilanteiden koettiin auttavan lapsen motorisen kehityksen havainnointia. Alkuopettajat toteuttivat havainnointia liikuntatuntien sekä välituntien aikana. Haastatteluun vastanneista lastentarhanopettajista kaksi oli käyttänyt motorisen kehityksen arvioinnissa arviointivälineitä. Alkuopettajista kukaan ei ollut hyödyntänyt motorisen kehityksen havainnoinnissa arviointivälineistöä.

Horellin (2020, 36, 46–48) pro gradu -tutkielman tarkoituksena oli selvittää muun muassa, millä keinoin tunnistetaan lapset, joilla on myöhemmin riski kokea oppimisvaikeuksia sekä millaista yhteistyötä varhaiskasvatuksen opettajat ja erityisopettajat toteuttavat ennaltaehkäistäkseen oppimisvaikeuksia. Tuloksien mukaan lapsen oppimisen ja kehityksen arviointi pohjautui kasvatushenkilöstön tekemään jatkuvaan havainnointiin ja dokumentointiin. Arviointimenetelmänä toimi havainnoista keskusteleminen, ja lisäksi hyödynnetään neuvolan ikäkausitarkastuslomakkeita sekä Leneä eli nelivuotiaiden laajaa terveystarkastusta varten tehtävää leikki-ikäisen neurologista arviota.

Horellin työn tuloksissa kuvattiin myös, kuinka havainnointi kuuluu olennaisesti arkeen, mutta samalla sen koettiin olevan jäsentymätön ja haastava asia. Erityisesti esiin nousivat vaikeudet havaintojen dokumentoinnissa, ja osa haastateltavista toivoi havainnointiin lisää työkaluja ja tukea. Tutkimuksen perusteella

suuri merkitys lapsen tuen tarpeen huomaamiselle oli havainnoijan kokemuksella sekä kehityspsykologisilla tiedoilla. Strukturoituja arviointimenetelmiä käyttivät pääasiallisesti varhaiskasvatuksen erityisopettajat, neuvolan työntekijät ja terapeutit. Tarvittaessa arviointitiedon syventämiseen otettiin avuksi varhaiskasvatuksen erityisopettajan osaaminen. Muiden kuin oppimisen vaikeuksien poissulkemiseksi voitiin hyödyntää muiden ammattilaisten tekemiä arviointoja. (Horelli 2020, 79–80.)

Horellin työssä esiin noussut Lene on neuvoloissa käytössä oleva leikki-ikäisen lapsen neurologinen arviointimenetelmä. Lenen on kehittänyt Pohjois-Karjalan keskussairaalan lastenneurologisen yksikön moniammatillinen työryhmä. Kehittämisen tavoitteena oli laatia lapsen neurologisen kehityksen osa-alueet sisältävä arviointimenetelmä neuvolan määräaikaistarkastusten tarkentamiseksi ja yhdenmukaistamiseksi. Lene sisältää erilliset arviot 2,5–6-vuotiaille, jotka ovat sisältöalueiltaan pääosin samanlaiset. Lenessä kehityksen alueiden arvioinnissa hyödynnetään laadullista ja määrällistä arviointia sekä varhaiskasvatuksen ja huoltajien tarjoamaa tietoa. (Mustonen ym. 2000.)

5 VARHAISKASVATUS

Työssämme tarkastellaan lapsen kehityksen osa-alueita sekä havainnointia varhaiskasvatuksen kontekstissa. Alaluvuissa käsitellään varhaiskasvatuksen perusteita, varhaiskasvatuslakia ja työtä ohjaavia asiakirjoja, moniammatillista yhteistyötä sekä lapsen kehityksen tukemista varhaiskasvatuksessa. Alaluvut liittyvät kehityksen havainnointiin erityisesti, mikäli havainnointien ja niiden päätelmien pohjalta huomataan lapsen kehityksessä poikkeamia tai viiveitä ja jatkotoimenpiteet ovat tarpeellisia. Havainnointi on kuvattuna luvussa neljä.

5.1 Varhaiskasvatuksen perusteita

Opetushallituksen (2022, 16) mukaan varhaiskasvatus on ensimmäinen ja tärkeä osa lasten astumista suomalaisen koulutusjärjestelmän pariin. Varhaiskasvatus on yhteiskunnallinen palvelu, jonka tavoitteena on lapsen oppimisen edellytysten tukeminen sekä elinikäisen oppimisen ja koulutuksellisen tasa-ar-

von edistämisen toteuttaminen inklusiivisuuden periaatteiden mukaisesti. Periaatteisiin kuuluvat jokaiseen lapseen ulottuvat yhtäläiset oikeudet, tasa-arvo, syrjimättömyys, yhdenvertaisuus, moninaisuuden arvostus, sosiaalinen osallisuus ja yhteisöllisyys. Varhaiskasvatuksessa kartutetut tiedot ja taidot tukevat lasten toimijuutta sekä osallisuutta yhteiskunnassa. Tämän ohella varhaiskasvatus tukee huoltajia kasvatustyössä sekä tekee mahdolliseksi heidän osallistumisensa työelämäään tai opiskeluun.

Suomalainen päiväkotitoiminta pohjautuu saksalaisen Friedrich Fröbelin (1782–1852) kasvatuskäsityksiin. Fröbelin Saksaan perustaman pedagogisen laitoksen toimintaperiaatteisiin kuuluivat lasten erikoislaatuisuuden kunnioitus sekä kokonaisvaltaisen kehityksen tuki. Kasvatustoiminnan tavoitteena oli, että lapset kasvaisivat ajatteleviksi, itsenäisiksi ja omatoimisiksi yksilöiksi. (Ojanen ym. 2011, 41.) Fröbelin yhteydestä varhaiskasvatuksessa toteutettavaan havainnointiin on kuvattu luvussa Havainnointi varhaiskasvatuksessa.

5.2 Varhaiskasvatustilaki ja työtä ohjaavat asiakirjat

Varhaiskasvatuksella tarkoitetaan lapsen tavoitteellisen ja suunnitelmallisen hoidon, kasvatuksen sekä opetuksen muodostamaa kokonaisuutta, jossa korostuu erityisesti pedagogiikka. Lapsen edun ensisijaisuus tulee aina huomioida varhaiskasvatusta suunniteltaessa, järjestettäessä tai tuotettaessa sekä siitä päätettäessä. Laissa säädetään varhaiskasvatuksen tavoitteista, varhaiskasvatuksen järjestämisestä ja tuottamisesta, lapsen oikeudesta varhaiskasvatukseen sekä varhaiskasvatuksen tietovarannoista. Erilaisia toimintamuotoja ovat päiväkotitoiminta, perhepäivähoito ja avoin varhaiskasvatustoiminta. (Varhaiskasvatustilaki 13.7.2018/540.)

Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet ovat Opetushallituksen antama valtakunnallinen määräys, jonka pohjalta varhaiskasvatusta toteutetaan. Perusteissa on määrätty varhaiskasvatuksen toteutuksen keskeisistä sisällöistä, varhaiskasvatuksen järjestäjän ja huoltajien välisestä yhteistyöstä, monialaisesta yhteistyöstä sekä lapsen varhaiskasvatussuunnitelman sisällöstä. (Var-

haiskasvatussuunnitelman perusteet 2022, 9–10.) Varhaiskasvatussuunnitelman perusteiden pohjalta jokainen kunta laatii oman varhaiskasvatussuunnitelman. Varhaiskasvatussyksiköt täydentävät omalla varhaiskasvatussuunnitelmallaan kunnan suunnitelmaa. Yksikkökohtaisessa suunnitelmassa tulee kuvata toimintayksikön erityispiirteet ja painotukset. Lisäksi jokaiselle päiväkodissa olevalle lapselle laaditaan henkilökohtainen varhaiskasvatussuunnitelma. (Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2022, 10–13.)

Varhaiskasvatuksen henkilökunnan toteuttaman havainnoinnin tuloksia hyödynnetään laadittaessa lapsen henkilökohtaista varhaiskasvatussuunnitelmaa (Alasuutari 2021, 74). Henkilökohtainen suunnitelma laaditaan kasvatuksen, opetuksen ja hoidon toteuttamiseksi. Yhteistyössä henkilöstön, huoltajien ja lapsen kanssa, määritellään lapsen kehitystä, oppimista ja hyvinvointia tukevan varhaiskasvatuksen toteuttamisen tavoitteet sekä toimenpiteet. Suunnitelma sisältää myös lapsen mahdollisen tuen tarpeen määritelmän, tukitoimenpiteet ja niiden toteuttamisen. Suunnitelman laatimisesta vastaa lastentarhanopettajan kelpoisuuden omaava henkilö. Lapsen varhaiskasvatussuunnitelma tulee tarkistaa vähintään vuosittain. (Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2022, 13.)

Varhaiskasvatuksessa toteutettavassa dokumentoinnissa kasvatushenkilökunnan tekemät havainnot, dokumentit ja niistä tehdyt tulkinnat muodostavat käsitystä toiminnasta. Varhaiskasvatuksen pedagoginen dokumentointi pitää sisällään arvioinnin, pedagogisen toiminnan suunnittelun, toteuttamisen sekä kehittämisen. Dokumentoinnin avulla voidaan säilyttää tietoja lapsen kehityksestä, oppimisesta, ajatuksista ja arjen kokemuksista. Lapsen varhaiskasvatussuunnitelma on yksi osa pedagogista dokumentointia. Dokumentteina voidaan hyödyntää esimerkiksi valokuvia, piirroksia ja tallenteita. Pedagogista dokumentointia voidaan hyödyntää myös lapselle annettavan tuen tarpeen arvioinnissa. Dokumentointia hyödynnetään välitettäessä tietoa lasten vanhemmille, se myös osaltaan mahdollistaa lasten ja perheiden osallisuuden toteutumista. Varhaiskasvatuksen, esiopetuksen ja peruskoulun välisissä siirtymätilanteissa

voidaan hyödyntää tiedon siirrossa varhaiskasvatuksen aikana kerättyjä dokumentteja, jotka käsittelevät lapsen kehitystä ja oppimista, sekä lapsen varhaiskasvatussuunnitelmaa (Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2022, 41, 22.)

5.3 Moniammatillinen yhteistyö

Lapsen kehityksellisten haasteiden tunnistamiseen suositellaan monivaiheista ja ammatillista lähestymistapaa, jossa lapsen taitoja havainnoidaan systemaattisesti ja lukuisin eri tavoin (Iivonen 2016, 43). Varhaisen tunnistamisen avulla osapuolet pääsevät yhteistyöhön varhaisessa vaiheessa, kun toimintaedellytyksiä on vielä jäljellä. Varhaista tunnistamista pidetään lapsen ja perheen etuna, mutta ajatteluun liittyy myös normaaliuden ja poikkeavuuden määrite. (Määttä & Rantala 2022, 103–106.)

Varhaiskasvatuksen henkilöstön toteuttamat havainnot ja näkemys ovat oleellinen osa lapsen kokonaisvaltaisen kehityksen, kasvun ja hyvinvoinnin arviointia sekä tuen tarpeiden varhaista huomioimista moniammatillisessa yhteistyössä. Varhaiskasvatus tekee yhteistyötä terveydenhuollon, neuvolan ja sosiaalipalveluiden kanssa. Huoltajan luvalla sisällytetään lapsen laajaan terveystarkastukseen varhaiskasvatuksen henkilöstön arvio alle kouluikäisen lapsen hyvinvoinnista ja selviytymisestä. (Opetushallitus 2022, 39.)

Useat eri tahot tarjoavat tukea ja yhteistyötä varhaiskasvatuksen toimintaan. Yhteistyöverkostoon voivat kuulua koulut, urheilu- ja kulttuuritoiminta, seurakunta ja muut lähiympäristössä vaikuttavat toimijat. Psykologit, erityisopettajat, lääkärit sekä puhe-, fysio-, ravinto- ja toimintaterapeutit voivat osallistua asiantuntijoina lapsen kuntoutukseen. Varhaiskasvatuksessa lapsen tarvitsema tuki ja erityinen tuki on mahdollista suunnitella asiantuntijoiden avustuksella. Asiantuntijoita voidaan myös tarvittaessa hyödyntää edistävän ja ongelmia ennaltaehkäisevän toiminnan järjestämisessä. (Helenius & Lummelahti 2018, 21.)

5.4 Lapsen kehityksen tukeminen varhaiskasvatuksessa

Havainnoinnin ja tehtyjen päätelmien perusteella voidaan todeta, että lapsi tarvitsee varhaiskasvatuksessa tukea kehityksen, käyttäytymisen, kasvun, oppimisen vaikeuksien, vamman sairauden tai muun syyn vuoksi (Helenius & Lummelahti 2018, 192). Havaittu tuen tarve arvioidaan huolellisesti ja tukea järjestetään heti tarpeen tullessa ilmi. Tuen eri muotoja on mahdollista järjestää yhtäaikaaisesti osana varhaiskasvatuksen perustoimintaa. Aloite lapsen tuen tarpeesta voi tulla kasvatushenkilöstöltä, muilta asiantuntijoilta tai huoltajilta. Oikein ajoitetulla ja lapsen tarpeiden mukaisella tuella edesautetaan lapsen kehitystä ja hyvinvointia. Lisäksi toimilla voidaan ehkäistä lapsen ongelmien kasaantumista sekä syrjäytymisriskiä. Oleellista on, että lapsen tuki muodostaa varhaiskasvatuksen ja kouluun siirtymisen nivelvaiheissa päätty-mättömän jatkumon. (Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2022, 58–63.)

Valtosen ym. (2004) mukaan haasteiden tunnistaminen varhaisessa vaiheessa on tärkeää, sillä tukitoimien vaikuttavuutta lisää niiden mahdollisimman varhainen aloittaminen. Varhaisten tukitoimien tavoitteena on vähentää myöhemmin kouluiässä esiintyviä oppimisvaikeuksia ja niistä muodostuvia seurannaisvaikutuksia, jotka voivat ilmentyä esimerkiksi lasten itsetuntohaasteina sekä epäsuotuisena suhtautumisena oppimista ja koulunkäyntiä kohtaan.

Varhaiskasvatuksen lapselle tarjoama tuki on porrastettu kolmeen tuen portaaseen. Portaot ovat yleinen tuki, tehostettu tuki ja erityinen tuki. Tuen tarkoitus on auttaa lasta selviytymään paremmin päivähoidossa. Yksilöllinen tuen toteutus suunnitellaan yhdessä huoltajien kanssa. Yleinen tuki sisältää perheen yhteistyön lisäksi menetelmien ja ympäristön jäsentelyn ja mukauttamisen, pienryhmissä järjestettävät opetus- ja kuntoutusohjelmat sekä konsultaatiot erityistarhanopettajalta. Mikäli lapsi on tehostetun tuen portaalla, voi hän esimerkiksi saada avustajapalveluita tai siirtyä pienryhmään. Toimintaa voidaan myös soveltaa vastaamaan lapsen yksilölliseen tuen tarpeeseen. Erityisen tuen edellytys on erityisen tuen suunnitelman laadinta, joka on osa lapsen kuntoutussuunnitelmaa. (Sinkkonen & Korhonen 2017, 219.)

6 HAVAINNOINTI VARHAISKASVATUKSESSA

Jo suomalaisen varhaiskasvatuksen kantaisä Friedrich Fröbel hyödynsi työssään lasten havainnointia. Louis (2022, 3) kuvaa Fröbelin säätiölle laatimassaan kirjoituksessa, kuinka Friedrich Fröbel oppi havainnoimalla lapsia heidän leikkiessään yksin, muiden lasten tai vanhempiensa kanssa. Havaintojaan Fröbel käytti keinona ymmärtää lasten oppimista ja kehitystä. Hän rohkaisi vanhempia ja kasvattajia tarkkailemaan vauvoja sekä lapsia, sillä hän halusi kasvattajien tutkivan, miten lapset kehittävät omaa oppimistaan aktiivisuutensa, aistiensa, kiinnostuksen kohteidensa sekä jokapäiväisten kokemustensa kautta.

Havainnoinnissa ei ole kyse vain lapsen tekemisten kuvaamisesta. Tarkoitus on tunnistaa lapsen kehittyminen, tiedostaa kiinnostuksen kohteet, motivoida lasta ja pohtia, mitä havainnot kertovat lapsen oppimisesta. Fröbel uskoi, että aikuisten ohjaus on tehokkainta, kun se perustuu lasten leikin havainnointiin. Kasvatushenkilökunnan tulee seurata lasten leikkiä tarkasti, jotta he voivat oppia, mitä lapset ajattelevat, miten heidän kiinnostuksensa sekä ideansa kehittyvät ja miten aikuiset voivat antaa heille tarvitsemansa tuen tai ohjauksen. (Louis 2022, 4.) Lapsen leikkiä ja sen yhteyttä lapsen kehitykseen on kuvattu tarkemmin luvussa viisi.

6.1 Havainnoinnin tarkoitus

Havainnointitulokset ovat lapsen tukemisen ja lapsilähtöisen toiminnan suunnittelun lähtökohta. Tavoite on, että havainnoinnin avulla löydetään sopivat kasvatukselliset keinot ja toimintaa pystytään mukauttamaan lapsen tarpeiden mukaisesti. Perustana lapsen havainnoinnille on, että lapsen kehityksen järjestys on ennalta määrätty, mutta kehitysvaiheiden saavuttamisen tahti on yksilöllinen. (Koivunen & Lehtinen 2015, 20, 33, 69.)

Kirveslahti ym. (2018, 208–209) kuvaavat teoksessaan, kuinka varhaiskasvatuksessa hyödynnetään havainnointia tiedonkeruumenetelmänä. Havainnointi soveltuu esimerkiksi lapsen kehityksen tarkkailuun, ja sen avulla voidaan

saada tietoa lapsen yleisestä tilanteesta, kiinnostuksen kohteista ja toimintakyvystä. Havainnoinnin avulla kasvatushenkilökunta voi oppia tuntemaan lapsen paremmin, jolloin yksilöllisen tuen tarjoaminen helpottuu. Havainnoinnin tarjoamia tietoja hyödynnetään pedagogisessa dokumentoinnissa sekä tiedon välittämisessä huoltajille tai tarvittaessa muille varhaiskasvatuksen toimijoille. Tehdyt havainnot kirjataan, jotta tiedot pysyvät muuttumattomina ja niihin voidaan myöhemmin palata. Kirjaaminen tulee toteuttaa arkikielellä ja lapsen vahvuuksia korostaen.

6.2 Havainnoinnin toteuttaminen

Havainnointi on kasvatushenkilökunnan perustehtävää ja tulee toteuttaa järjestelmällisesti, jatkuvasti ja suunnitelmallisesti. Ennen havainnointia on päätettävä, mihin havainnoinnilla kerättyä tietoa käytetään, mitä havainnoidaan, milloin havainnointi tehdään, missä havainnoidaan, miten havainnoidaan ja kuka havainnoinnin toteuttaa. (Koivunen & Lehtinen 2015, 20, 33.)

Koivusen ja Lehtisen (2016, 33, 56–57) mukaan varhaiskasvatuksessa tapahtuvaa havainnointia voidaan toteuttaa ei-strukturoituna eli vapaamuotoisena havainnointina tai strukturoituna havainnointina. Vapaamuotoista havainnointia kutsutaan usein myös osallistuvaksi havainnoinniksi. Sitä toteutetaan jatkuvasti normaalin toiminnan yhteydessä. Yleensä vapaamuotoisen havainnoinnin yhteydessä havainnoija laatii muistiinpanoja. Mikäli havainnoinnin tavoite on saada tarkkaa tietoa lapsen käsityksistä tai ajatuksista, voidaan havainnointiin sisällyttää myös lapsen kanssa tapahtuvaa suoraa kommunikointia. Strukturoitu havainnointi on ennalta suunniteltu, ja havainnoija keskittyy ainoastaan havainnoinnin toteuttamiseen. Strukturoidussa havainnoinnissa käytetään usein valmiita arviointityökaluja tai havainnointilomakkeita.

Vilkan (2018, 140) mukaan havainnointia voidaan toteuttaa aktivoivalla osallistuvalla havainnoinnilla sekä piilohavainnoinnilla. Aktivoivassa osallistuvassa havainnoinnissa havainnoinnin toteuttaja työskentelee havainnoinnin kohteiden kanssa ohjaten heidän toimintaansa. Havainnointityylille on ominaista,

kuinka havainnoija ja kohde toimivat yhteistyössä. Piilohavainnointi toteutetaan niin, että kohde ei ole tietoinen aineiston keräämisestä. Piilohavainnoinnissa on kuitenkin huomioitava eettinen näkökanta, sillä yleisesti on suotavaa toimia niin, että havainnointiin on kaikkien osallistujien suostumus. Aunolan ja Aholan (2023, 423) mukaan havainnointia on mahdollista toteuttaa myös tekeillä havainnoitavasta tilanteesta audiovisuaalinen tallenne. Audiovisuaalinen havainnointi on mahdollista toteuttaa tavanomaisen toiminnan yhteydessä tai kontrolloiduissa tilanteissa. Varhaiskasvatuksessa menetelmää voidaan hyödyntää esimerkiksi havainnoitaessa lasten leikki-tilanteita.

Havainnointi voidaan suorittaa havainnoimalla yksittäistä lasta tai lapsiryhmää. Havainnointia tulee tehdä varhaiskasvatuksen arjen erilaisissa tilanteissa, lapsen ollessa yksin, ryhmässä, ohjatuissa tilanteissa ja vapaassa toiminnassa. Otollisia havainnointitilanteita ovat esimerkiksi siirtymätilanteet, leikki ja toimitatuokiot. Havainnoinnin kohteeksi voi valita tietyn tilanteen kokonaisvaltaisesti tai keskittyä tarkemmin johonkin kehityksen osa-alueeseen. Lapsen käyttäytyminen vaihtelee eri tilanteissa, ja virheellisiä tulkintoja välttääkseen havainnoijan on otettava huomioon lapsen tunne- ja vireystila, toiminnan kiinnostavuus, paikalla olevat henkilöt, ulkopuoliset häiriötekijät, ympäristö sekä tilannetta edeltäneet tapahtumat. (Koivunen & Lehtinen 2015, 36–37.)

Koska lapsen itseilmaisu on kokonaisvaltaista, tulee havainnoinnin toteuttajan tuntea perustiedot ihmisen kehityksen etenemisestä. Onnistunut havainnointi vaatii toteuttajalta kärsivällisyyttä, kiinnostusta, kuuntelutaitoja ja puolueettomuutta. Kasvatushenkilökunnan tekemät tulkinnat tulee pystyä perustelemaan ammatillisella tiedolla. (Kirveslahti ym. 2018, 208–209.) Havainnoinnin tulokset dokumentoidaan ja analysoinnin jälkeen niitä käytetään lapsen kehityksen, kasvun ja hyvinvoinnin hyväksi sekä toiminnan suunnittelussa, toimintaympäristön muokkaamisessa ja kasvatushenkilökunnan toiminnan arvioimisessa. Yksittäisen lapsen havainnoinnin tuloksista tulee keskustella lapsen huoltajien kanssa, ja heidän näkemyksensä lapsen kehityksestä ja tarpeista on otettava huomioon. (Koivunen & Lehtinen 2015, 69–71.)

7 LAPSEN KEHITYS

Onnistuakseen varhaiskasvatuksessa toteutettavassa havainnoinnissa on osattava perustiedot lapsen kehityksestä ja pystyttävä perustelemaan havaintojen tulkinnat ammatillisella tiedolla (Kirveslahti ym. 2018, 208–209). Sajaniemen ym. (2019, 218–219) mukaan ihmisellä on lajityypillinen yksilönkehitys. Siihen pohjautuvat esimerkiksi neuvoloiden kasvukäyrät, joiden avulla saadaan selvitettyä, onko lapsi terveen fyysisen kasvun polulla. Lapsen eri toimintoja seuraamalla voidaan päätellä, miten kehitys etenee. Seurantaa voidaan toteuttaa, koska kyseiset prosessit ovat kaikille ihmisille riittävän samanlaisia eli lajityypillisiä. Myös henkinen kehitys lukeutuu lajityypillisen kehityksen piiriin. Kuten Piaget on todennut, lapsen aivot pystyvät tietyssä iässä tietynlaisiin toimintoihin. Vygotski täydensi Piaget’n tuloksia selventämällä havaintojen taustalla olevia henkisen kehityksen prosesseja sekä sitä, miksi ne ovat kyöksissä ikään ja miksi tietyn henkisen kehityksen edistymisen edellytyksenä on sitä aiempien vaiheiden riittävän hyvä toteutuminen. (Sajaniemi ym. 2019, 218–219.)

Jokaisella kehitysvaiheella on ainutlaatuinen merkitys, eikä kehitys ole vain etenemistä kohti tiettyä tavoitetta. Lapsen toiminta ja tarpeet vaihtuvat nopeasti, ja jokainen lapsi kehittyy yksilöllisen kehitysseuraannon mukaan. Vaikka normatiivinen, ikään perustuviin kehitysvaiheisiin pohjautuva kehityspsykologia on kohdannut kritiikkiä, on normatiivisen kehitysnäkemyksen suosiminen edelleen yleistä erityisesti lasten yksilöllisiä varhaiskasvatussuunnitelmia koostettaessa, joissa lapsen kehitystä arvioidaan usein suhteessa vertaisiin ja arvioinnin pohjalta laaditaan suunnitelma kehityksen tukemiseksi. (Kronqvist 2020, 14–15.)

7.1 Lapsen sosioemotionaalinen kehitys

Lapsen kehityksessä sosiaalinen ja emotionaalinen alue yhdistetään vuorovaikutukseen, kanssakäymiseen, tunteiseen ja kokemuksiin, joita toisten kanssa toimimisessa syntyy. Varhaislapsuuden sosiaalisemotionaalinen kehitys on merkityksellistä usein eri tavoin. Varhaiset kokemukset toimivat pohjana sosiaaliselle toiminnalle, tunteiden kehitykselle, kaikille tuleville kokemuksille ja

uuden oppimiselle. Sosioemotionaalisella kehityksellä onkin todettu olevan vankka yhteys kognitiiviseen ja akateemiseen kehitykseen. (Pihlaja 2022, 134.)

Sosioemotionaalinen kompetenssi koostuu lapsen taidoista tunnistaa, ymmärtää ja säädellä tunteita, toimia myönteisessä vuorovaikutuksessa toisten kanssa, ratkaista ristiriitatilanteita sekä luoda ja pitää yllä ystävyyssuhteita. Osa näistä taidoista liittyy tunteisiin ja osa vastuulliseen sosiaaliseen käyttäytymiseen. Vastuulliseen sosiaaliseen käyttäytymiseen kuuluvat muun muassa tunnetaidot, jonka määritelmän sisällä on runsaasti eri käsitteitä ja alataitoja. (Koivula & Laakso 2022, 79.)

Vanhemmilla on suuri merkitys lapsen sosiaaliselle kehitykselle. Kotoa lähtöisin olevat arvot ja asenteet sekä kiintymyssuhdemalli vaikuttavat sosiaalisten taitojen oppimiseen, omakuvan rakentumiseen muiden seurassa ja suhtautumiseen toisiin ihmisiin. Opitut mallit muokkautuvat kodin ulkopuolella, kun lapsi saa kokeilla taitojaan vertaistensa kanssa ja saa siten palautetta siitä, millainen käytös on hyväksyttävää. (Vilen ym. 2013, 156.)

7.1.1 Tunteiden säätely ja ilmaisu

Tunteet ja ajattelu ovat ihmisen toimintaan ja käyttäytymiseen vaikuttavia tekijöitä. Jakamalla tunteita toisillemme, luomme samalla kontakteja muihin. Emootioon eli tunteeseen lukeutuvat muun muassa perustunteet kuten ilo, suru, hämmästyminen, viha ja häpeä. Kykyä, jolla vaikutetaan siihen, kuinka kauan ja millaisella voimakkuudella tunteita tuntee, kutsutaan tunteiden säätelyksi. Tunteiden säätely helpottaa käyttäytymisen kontrolloimista. (Kanninen & Sigfrids 2012, 75–77.)

Tunteilla on sopeuttava eli adaptiivinen tarkoitus. Ihmisellä on tahdosta riippumatta taipumus mukauttaa tunnetilansa ympärillä olevaan tunnetilaan. Tunteiden syntymiseen vaikuttaa kokemus, ajattelu sekä havainnot. Tunteiden ja empatian, eli myötätunnon, kehitys syntyy vuorovaikutuksessa vuorotahtiin.

Vauvat tulkitsevat tunnetiloja kasvoista ja rakentavat samalla asioiden ja ihmisten välille emotionaalisia merkityksiä. Empatiakykyä ilmenee jo alle vuoteisella, toisten paha olo tuntuu itsessä. Minäkeskeisen empatian vaiheessa lapsi alkaa lohduttamaan toista, esimerkiksi itselle lohtua tuovalla esineellä. Ajattelukyvyn ja kielellisten taitojen kehittyessä myös omat rajat aletaan tunnistamaan. Muiden olotiloja, aikeita ja tunteita pystytään kuvittelemaan ja pyritään lohduttamaan toisia ja tuntemaan empatiaa. Useiden tunteiden nimeäminen ja tunnistaminen onnistuu viiden vuoden iässä, jonka jälkeen taidot kehittyvät lisää nopeasti. (Pihlaja 2022, 144–146.)

7.1.2 Sosiaalinen toiminta ja vuorovaikutus

Sosiaaliset taidot kehittyvät ja lisääntyvät oppimisen mukana. Taitojen kehittyminen alkaa vauvana läheisten tarkkailulla ja ilmeiden matkimisella. Kolmen kuukauden ikäisestä alkaen vuorovaikutus monipuolistuu ja toiset lapset alkavat kiinnostamaan. (Sinkkonen & Korhonen 2017, 136.) Kolmevuotiaan lapsen sosiaaliset valmiudet ovat rajalliset ja ajattelu on vielä egosentristä. Kolmevuotiaana esiintyvät ensimmäiset merkit lapsen prososiaalisuudesta. Lapsi voi esimerkiksi jakaa toisten kanssa omia lelujaan. Neljävuotiaiden vuorovaikutustaidot ovat jo kehittyneemmät, ja valmiudet toisten näkökulmien ymmärtämiseen sekä yhteisleikkiin osallistumiseen kehittyvät. (Saarinen 2023, 60.)

Sosiaalisessa vuorovaikutuksessa, toisten kanssa toimiessa, lapsen kieli kehittyy. Kielen oppiminen taas helpottaa lapsen kommunikaatiota toisten kanssa. (Koivula & Laakso 2022, 76.) Vuorovaikutus toisten kanssa näkyy monesti leikin kehityksessä. Erilaisia sosiaalisia taitoja ovat muun muassa neuvottelutaito, vuorottelutaito ja taito odottaa oman mielenkiinnonkohteen täyttymistä. (Pihlaja 2022, 167.)

Sinkkonen ja Korhosen (2017, 136–137) mukaan suhtautuminen toisiin ihmisiin pohjautuu kiintymyssuhteeseen, joka alkaa muodostumaan ensimmäisen ikävuoden aikana. Turvallisen kiintymyssuhteen muodostuminen luo perusluottamusta toisiin ihmisiin. Jos turvallisen kiintymyssuhteen rakentuminen on

puutteellista, voi lapsi kokea epäluottamusta ja epäluuloa toisia ihmisiä kohtaan, joka voi näyttäytyä esimerkiksi itkuisuutena, vetäytymisenä sekä unen ja syömisen ongelmilla. Läheiset aikuiset ovat tärkeässä osassa kiintymyssuhteen muodostumisessa, aikuisen tuki mahdollistaa turvallisen kiintymyssuhteen muodostumisen.

7.2 Lapsen motorinen kehitys

Varhaiskasvatuksen asema ongelmien havaitsemisessa ja kehityksen tukemisessa on erityisen tärkeä, koska diagnosointia ei yleensä tehdä alle viisivuotiaalle. 3–6 vuoden iässä motoriset perustaidot ja havaintomotoriset taidot kehittyvät nopeasti, jolloin niihin olisi helppo vaikuttaa lapsen arjessa ja kaikissa lapsen toimintaympäristöissä. (livonen ym. 2016, 34.)

Motorinen kehitys käsitetään kehitysprosessiksi, joka johtaa aluksi lapsen tahdonalaisen liikkumisen oppimiseen ja myöhemmässä vaiheessa motoristen taitojen kehittymiseen. Motoriikka on yhteydessä muiden kehityksen osa-alueiden kehittymiseen, ja näiden alueiden edistyminen luo edellytykset lapsen seuraavien motoristen taitojen kehittymiselle. Motoriset taidot jaetaan karkeasti kolmeen eri luokkaan, tasapainotaitoihin, liikkumistaitoihin ja käsittelytaitoihin. Käsittelytaidot jaetaan vielä karkeasti hienomotorisiin käsittelytaitoihin. Geeniperimällä sekä ympäristöllä ja sen suomilla harjoittelu- ja liikkumismahdollisuuksilla on merkittävä vaikutus motoriseen kehitykseen ja siihen, millaisen taitotason lapsi saavuttaa. (Sääkslahti 2018, 29–31.)

Motorisen kehityksen vaiheista ensimmäinen on refleksitoimintojen vaihe 0–1-vuotiaana. Refleksitoimintojen vaiheessa ilmenevät tarttumis-, imemis- ja sukellusrefleksit. Kehityksen toinen vaihe on alkeellisten taitojen omaksumisen vaihe 1–2-vuotiaana, jolloin lapsi oppii alkeet perusliikuntataidoista. Kaksi ensimmäistä vaihetta luovat perustan seuraavan vaiheet taidoille. Kolmas motorisen kehityksen vaiheista on nimeltään motoristen perustaitojen omaksumisen vaihe 2–7-vuotiaana. Vaiheen aikana kehittyy suurin osa perustaidoista, kuten hyppääminen, juokseminen, heittäminen ja kiinni ottaminen. Taitojen

oppiminen vaatii riittävästi tilaisuuksia harjoitteluun. Erikoistuneiden liikkeen vaihe alkaa 7–8-vuotiaana ja saattaa kestää aikuisuuteen saakka. Kyseisen vaiheen aikana on yleistä, että lapset innostuvat uusista urheilulajeista. Viimeinen motorisen kehityksen vaihe on omaksuttujen taitojen hyödyntämisen vaihe, joka alkaa noin 14 vuoden iässä ja kestää loppuelämän. (Jaakkola 2016, 14–17.)

7.2.1 Havaintomotoriikka

Havaintomotorisilla taidoilla tarkoitetaan taitoja, joilla lapsi hahmottaa omaa kehoaan ja sen mahdollisuuksia ympäristöön, aikaan ja voimaan nähden. Taitojen oppiminen edellyttää näkö-, lihas-, tasapaino- sekä tuntoaistimusten yhteistoimintaa. (Sääkslahti 2018, 48.) Havaintomotoriikkaan lukeutuvat muun muassa kehontuntemus, avaruudellinen hahmottaminen sekä ajan ja suunnan hahmotus. Kehontuntemustaan hyödyntäen lapsi saa tietoa kehonosien nimityksestä sekä erilaisten liikkeiden toteuttamisen ja säätelyn sijainnista ja merkityksestä. Lihasten yhteistoiminta ja oikea-aikainen aktivointi vaativat kehontuntemusta. Avaruudellinen hahmottaminen on kehon hahmottamista suhteessa muihin henkilöihin ja ympäristöön. Kehon lateraalisuus ja suuntatietoisuus sekä näiden kehittyminen ovat suunnan hahmottamista. Ajan hahmottamisella käsitetään liikkumisen rytmin, järjestyksen ja yhtäaikaisuuden hallintaa. (Jaakkola 2023, 9–10.)

7.2.2 Hieno- ja karkeamotoriikka

Käsittelytaidot tai välineenkäsittelytaidot ovat koko kehon taitoja, joiden avulla lapsi kykenee käsittelemään esineitä ja asioita. Käsittelytaidot jaotellaan hieno- ja karkeamotorisiin käsittelytaitoihin. Pienillä lihaksilla toteutetaan hienomotoriset taidot, jotka vaativat erityistä tarkkuutta ja voimansäätelyä. Hienomotoriseen kehitykseen liittyy lapsen kätisyyden vakiintuminen, ja taitoihin lukeutuvat muun muassa kynän ja saksien käyttö. Karkeamotorisiin käsittelytaitoihin sisältyvät taidot, jotka toteutetaan kehon suurilla lihaksilla, kuten vieittäminen, pyörittäminen, työntäminen, vetäminen, heittäminen, kiinniotto, potku, pompottaminen sekä lyönti. Lapsen karkeamotoristen taitojen kehitys

saavuttaa aina tietyn tason ennen kuin lapsen hienomotoriset taidot alkavat kehittyään. (Sääkslahti 2018, 29–30.)

7.3 Kognitiivinen kehitys

Havaitseminen, muistaminen, kieli, ajattelu ja oppiminen kuuluvat kognitiiviseen kehitykseen. Lapsen kognitiivinen kehitys perustuu yksilön perimään mutta myös hänen toimintaympäristöönsä. Lapselle ominaista on hakea toistuvasti oppimiskokemuksia. Uusien taitojen ja tiedon karttumista on mahdollista helpottaa erilaisilla ympäristön virikkeillä. (Vilen ym. 2013, 144.)

7.3.1 Ajattelu ja kieli

Lapsen tapa oppia ja kertoa asioita sekä oikean ja väärän eron ymmärtäminen ovat ajattelun kehittymisen tuloksia. Kehityksen edellytyksenä ovat virikkeellinen ympäristö ja lapsen oma aktiivinen osallistuminen. Jean Piaget'n (1896–1980) teorian mukaan ajattelu kehittyy ennen kielen kehittymistä. Ajattelun ja kielen kehityksen vaiheiden tunnistaminen voi auttaa kasvatushenkilökuntaa ymmärtämään, minkälaisia kognitiivisia taitoja lapsen voi olettaa hallitsevan tietyssä kehitysvaiheessa. (Kirveslahti 2018, 131–133.)

Piaget'n mukaan ajattelu kehittyy neljän vaiheistuksen kautta. Piaget kutsui ensimmäistä vaihetta nimellä sensomotorinen kausi. Sensomotorisella kaudella pienen alle kaksivuotiaan lapsen ajattelu perustuu aisti- ja liiketoimintoihin. Refleksitoimintojen jälkeen lapsi hahmottaa ympäristöään sanattomasti toiminnan avulla. Toinen vaiheista on, noin 2–7 ikävuoden väliin ajoittuva, esioperationaalinen vaihe. Vaiheessa ominaista on, kuinka lapsen ajattelu on vielä itsekeskeistä, kielellinen ajattelu kehittyy ja lapsi käyttää sanoja. Seuraava Piaget'n teorian mukaisista vaiheista on nimeltään konkreettisten operaatioiden vaihe. Konkreettisten operaatioiden vaiheessa kouluikäisen lapsen ajattelu perustuu pitkälti siihen, mitä hän näkee tai voi koskettaa. Muisti on jo hiukan kehittynyt ja itsekeskeisyys alkaa vähentyä. Muodollisten operaatioiden vaiheessa ajattelu on kehittynyt abstraktimmaksi, ja lapsen on mahdollista tehdä loogisia päätelmiä sekä ottaa huomioon eri näkökulmia. Vaiheisiin on

myöhemmin lisätty vielä postformaali ajattelu. Vaiheessa ihmisen on mahdollista hyväksyä ristiriitaisuudet ja ymmärtää asioiden suhteellisuudet. (Kirveslahti 2018, 131–132.)

Saarisen ym. (2023, 36) mukaan lapsen kokonaisvaltaisessa kehityksessä kielen kehityksellä on keskeinen rooli. Puhe mahdollistaa sosiaalisen kanssakäymisen, ajatusten ja tunteiden ilmaisun, ongelmien ratkaisemisen ja oppimisen. Myös lapsen itsesäätely ja minäkäsitys kehittyy kielen avulla. Puheen avulla lapsen on mahdollista kontrolloida käyttäytymistään ja suunnitella sekä ohjata omaa toimintaansa.

Kielen oppiminen etenee vaiheistuksen kautta. Ensimmäisessä vaiheessa vauva havainnoi puheäänteitä. Vastasyntyneen ääntely on muun muassa itkua ja yskimistä. Noin puolen vuoden iässä vauva alkaa muodostaa äänteitä ja jokellella. Vuoden iässä, lapselle kehittyy sanojen ymmärryksen kyky. Hie-man perässä kehittyy lyhyiden sanojen tuottamisen taito. Kaksivuotias käyttää puheessaan kahta sanaa peräkkäin, verbejä sekä preesensmuotoa. Kolmevuotias lapsi osaa imperfektimuodon käytön, esineiden vertailun ja sanojen taivutusmuodot. Neljävuotias käyttää lausetyyppeinä käsky-, kielto- ja kysymyslauseita. Viimeistään viidennen ikävuoden aikana lapsi käyttää puheessaan kaikkia konsonantteja. Lapsi hallitsee superlatiivit, sekä tavaroiden paikkaa ja sijaintia tarkoittavat ilmaisut. Viisi ja kuusivuotiaat lapset hallitsevat ajan käsitteen sekä äidinkiellensä peruslause- ja taivutusmuodot. Lapsi oppii ohjeiden mukaan toimimisen sekä vuorovaikutuksen perustaidot, kuten kuuntelemiseen keskittymisen ja puheessa vuorottelun. (Saarinen ym. 2023, 36–42.)

Lasta ympäröivien ihmisten luonteva ja monipuolinen kielen käyttö, oppimisen malli ja yhteinen tekeminen ovat lapsen kielen oppimisen edellytys. Voidakseen tukea lapsen kielen kehitystä, tulee ammattilaisen tuntea kielen kehityksen perusteet lapsen jokaisessa ikävaiheessa. Lapsen kielellinen erityisvaikeus ilmenee usein puheilmaisun tai kuullun ymmärtämisen viivästyminenä. Lapsen ollessa noin neljävuotias on mahdollista tunnistaa luotettavasti kielelli-

nen erityisvaikeus. Mikäli epäily lapsen kielen tai puheen kehityksen viivästy-
misestä herää, on tukitoimet syytä aloittaa välittömästi. (Kirveslahti 2018, 134–
135.)

7.3.2 Oppiminen ja muisti

Lapsen oppiminen alkaa ensin havainnoiden ja ihmetellen. Oppimiseen vai-
kuttavat osaltaan kiintymyssuhdemalli sekä hoitajan lämmin ja turvallinen vuo-
rovaikutus. Lapsi ihmettelee luonnostaan asioita, ja ennen puheen kehitty-
mistä lapsi oppii sekä etsii vastauksia kokeilemalla, kosketuksella, haistamalla
ja maistamalla. (Vilen ym. 2013, 144–145.)

Lasten varhainen oppiminen tapahtuu näköaistin avulla ja havaintoja toisiinsa
yhdistäen eli kategorisoiden. Kategorisointi on merkityksellistä kehityksen kan-
nalta, sillä sen avulla lapsi vahvistaa tekemiensä havaintojen muistamisen.
Aluksi lapsi kategorisoi hyvin karkeasti, mutta myöhemmin hän muodostaa
yhä yksityiskohtaisempia alakategorioita. Oppiessaan lapsi muodostaa sisäi-
siä malleja eli skeemoja. Skeemat voivat liittyä tiettyyn tilanteeseen, ärsykyk-
seen tai toimintaan, ja sisältää esimerkiksi malleja motorisista tilanteista tai
tunnereaktioista. Varhaislapsuudessa oppimista tapahtuu myös jäljittelyn
avulla, kuten kasvojenilmeiden matkimisella. (Saarinen ym. 2023, 50–51.)

Piaget'n ja Inhelderin (1977, 80–81) mukaan muistamista on kahdentyyppistä,
tunnistaminen, jossa tunnistetaan paikallaoleva jo ennalta tuttu kohde, sekä
mieleen palauttaminen, jossa poissaoleva kohde palautetaan mieleen muisti-
kuvan avulla. Tunnistava muisti liittyy tapoihin tai toimintaskeemoihin ja kehit-
tyy vauvoilla erittäin varhaisessa vaiheessa. Mieleen palauttamisen kehitys al-
kaa samanaikaisesti lapsen mielikuvien ilmaantumisen ja kielen kehittymisen
kanssa. Saarisen (2023, 51) mukaan noin puolitoistavuotias lapsi on kykenevä
muodostamaan pysyviä mielikuvia. Mielikuvien pysyvyys on kehityksen kan-
nalta merkittävää, sillä lapsi irrottautuu sen avulla välittömästä havainto- ja ko-
kemusmaailmasta.

Muisti jaotellaan sensoriseen muistiin, lyhytkestoiseen eli työmuistiin ja pitkäkestoiseen eli säilömuistiin. Keskeistä muistin toiminnassa on, kuinka aiempien kokemusten pohjalta kehittyneet muistijäljet ja mielikuvat, eli skeemat, palautetaan mieleen lyhytmuistista tai säilytetään pitkäkestoisessa muistissa. (Sääkslahti 2018, 46–50.) Lapsen työmuistin kehittyminen näkyy arjessa esimerkiksi ohjeiden muistamisessa. Puolitoistavuotias lapsi on kykenevä muistamaan yksiosaisia ohjeita, kun neljävuotias voi muistaa kolmeosaisen ohjeistuksen. (Saarinen 2023, 55.) Omaelämäkerrallisen muistin kehitys alkaa lapsen ollessa 3–4 vuoden iässä. Käytännössä tämä tarkoittaa, että lapsi on kykenevä ajattelemaan tapahtumien ajallista järjestystä. Lapsi osaa jo kertoa itsestään, kuka hän on ja millainen on hänen lähiympäristönsä. Lapsi opettelee tarkastelemaan omaa mieltään ja ajatuksiaan sekä pystyy hiljalleen tulkitsemaan myös toisten toiveita ja haluja. (Kronqvist 2020, 12.)

Lapsi käyttää asioiden muistamiseen erilaisia tapoja, kuten harjoittelemista, osiin jakamista sekä ryhmittelyä. Alle kolmevuotiaina harjoittelua tapahtuu vain, jos heitä ohjataan tekemään sitä, tällöin harjoittelu kohdistuu pelkästään siinä hetkessä olevaan asiaan. (Einon ym. 2002, 105.) Tehokas muistin toiminta on edellytys lapsen tarkkaavaisuuden suuntaamiselle ja kontrolloinnille. Tarkkaavaisuuden suuntaaminen onkin osa työmuistin toimintaa ja toiminnan ohjausta. Lapsen toiminnanohjauksen puutteet näyttäytyvät erityisesti vaikeutena aloittaa tai suorittaa tehtäviä loppuun oma-aloitteisesti. (Kyttälä 2022, 216–217.)

7.3.3 Havaitseminen ja oman toiminnan ohjaus

Havaintotoimintojen kehittyminen on yksilöllistä. Havaitseminen linkittyy lapsen aistitoimintojen toimimiseen ja siihen, kuinka lapsi hyödyntää ja prosessoi tietoa eri aistien avulla. Valmiuksien kehittymisen kannalta oleellista on, kuinka lapsi yhdistää eri aistien kautta kulkeutuvan aistitiedon. Onnistuessaan kaikkien aistien yhteistoiminta varmistaa sen, että lapsi on keskittymiskykyinen, itseensä luottava, kykenevä hillitsemään itsensä, sekä abstraktiin ajatteluun ja päättelyyn pystyvä. Näiden lisäksi aistien yhteistoiminta takaa alun kehon ja aivojen eri puoliskojen erikoistumiselle. (Sääkslahti 2018, 47–48.)

Onnistuakseen toiminnanohjaus vaatii useiden aivoalueiden yhteistoimintaa. Erityisesti uudet ja muuttuvat tilanteet, sekä rutiinien muodostaminen vaativat toiminnanohjaustaitoja. (Puustjärvi 2022, 12.) Toiminnanohjaukseen kuuluvat myös kyky pysäyttää ja hillitä reaktioita, prosessoida ajatuksia sekä toimia tavoitteellisesti, joustavasti ja suunnitelman mukaisesti (Wahlman-Neuvonen & Hannonen 2015, 31).

Varhaislapsuudessa lapselle kehittyy taito hillitä omaa toimintaansa sekä kyky odottaa, ja näin mahdollistuu toiminnan suunnittelun kehittyminen (Wahlman-Neuvonen & Hannonen ym. 2015, 31). Toiminnanohjausprosessiin oleellisesti lukeutuvia elementtejä ovat tavoitteiden asettaminen, toimimistavan ja suorittamisjärjestyksen suunnitteleminen sekä toiminnan aloittaminen ja loppuun saattaminen (Puustjärvi 2022, 12).

Ajan käsittäminen, sekä menneisyyden ja tulevaisuuden käsitteen ymmärrys antavat lapselle mahdollisuuden ennakointiin ja muisteluun sekä keinoja oppia tapahtuneesta (Wahlman-Neuvonen & Hannonen 2015, 31). Alle kouluikäisten lasten toiminnanohjaustaidot eivät ole vielä kovin edistyneet, sillä toiminnanohjauksen kehittyminen jatkuu pitkälle aikuisikään (Saarinen 2023, 52).

7.4 Leikki

Lapsen leikki ja leikkitilanteet ovat yksi tärkeimmistä varhaiskasvatuksen havainnointitilanteista. Leikkitilanteissa on havaittavissa laajasti lapsen motorisia, sosiaalisia sekä tiedollisia taitoja, kuten tiedonkäsittelyä, tarkkaavuutta ja tapaa toimia sosiaalisissa tilanteissa. Myös lapsen kehitykselliset haasteet voivat ilmetä leikkitaidoissa. Luova ja vapaa oppiminen edellyttää leikkitaitojen hallintaa. Haasteet voivat ilmentyä myöhemmin oppimisessa tai muun muassa ajattelun, kielen ja oman toiminnan ohjauksen vaikeuksina. Tämän vuoksi varhaiskasvatuksessa tapahtuvaa leikin havainnointia ja arviointia tulee toteuttaa systemaattisesti. (Koivunen & Lehtinen 2015, 163, 166.)

Leikki on lapselle ominaista sekä tarpeellista. Riippumatta lapsen kasvuympäristöstä leikki on lapsen elämäntyyli sekä kehittymisen, oppimisen ja harjoittelun tapa. Lapsen perustarpeet toteutuvat leikin yhteydessä. Leikki on lapsesta mielekästä toimintaa, jonka yhteydessä hän on kontaktissa toisiin. Lapsi saa leikeissä tutustua omaan minään ja ympäröivään maailmaan. Leikeissä lapsi oppii, toteuttaa itseään ja kokee tulevansa hyväksytyksi. (Jarasto & Sinervo 1997, 206.) Alle kouluikäisen lapsen leikki luo tilanteita, joissa lapsi kokee oivalluksia. Leikki kehittää lapsen kykyä kuvitella ja ymmärtää toisia ihmisiä. Leikkiessä lapsen sosiaaliset taidot ja ongelmanratkaisutaidot harjaantuvat. (Koivunen & Lehtinen 2015, 165.)

Lapsen kehityksen eri osa-alueiden kypsyminen mahdollistaa leikin sisältöjen ja toteutusten monipuolistumisen. Leikkien toteutustavoissa on vahvoja viitteitä senhetkiseen kehityksen tasoon. Taulukko 1. kuvaa leikin muodot ikävaiheittain. Alle kolmivuotias lapsi leikkii tavanomaisesti eniten toiminta- ja esineleikkejä, sosiaalinen kanssakäyminen on leikkityypissä vähäistä. Lapsi siirtyy toisen ikävuotensa alussa symboliseen eli kuvitteelliseen leikkiin. Leikit muuttuvat rinnakkaisleikeiksi lapsen ollessa noin kaksivuotias. Rinnakkaisleikeissä lapset voivat leikkiä saman teemaista leikkiä vierekkäin, mutta he eivät ole vuorovaikutuksessa keskenään. Kolmevuotiaasta eteenpäin lapsen mielenkiinto kohdistuu eniten rakenteluleikkeihin. Myös fyysiset leikit kiinnostavat ja leikit kehittyvät lapsen taitotason mukaan. Fyysiset leikit kehittävät lapsen itsesäätelyä, sosiaalisia ja motorisia taitoja. (Saarinen ym. 2023, 73–75.)

Taulukko 1. Leikin muodot ikävaiheittain (mukaillen Saarinen ym. 2023, 73.)

Ikä	Leikki, joka on tavanomaista
6 kuukautta	Pelkistetty esine- ja toimintaleikki
1,5 vuotta	Fyysinen leikki
2 vuotta	Rinnakkaisleikki
3 vuotta	Rakenteluleikki
3 vuotta	Assosiatiivinen leikki
4 vuotta	Yhteisleikki
5 vuotta	Sääntöleikki

Noin kolmevuotias lapsi on kykenevä assosiativiseen leikkiin, jossa leikki ei ole yhteistä, mutta käytössä olevia tarvikkeita voidaan vaihtaa. Neljävuotiaalla on valmius leikkiä yhteisleikkejä. Yhteisleikki on leikin muodoista kehittynein ja merkittävin, sillä yhteisleikin avulla lapset opettelevat neuvottelemista ja toisten mielipiteiden huomioon ottamista. Usein yhteisleikit ovat roolileikkejä, jonka aikana lapsen minäkäsitys kehittyy. Tyypillisesti viisivuotiaat kiinnostuvat sääntöleikeistä, kuten lauta- ja korttipeleistä. (Saarinen ym. 2023, 74–75.)

8 OPINNÄYTETYÖN PROSESSI

Opinnäytetyömme prosessi käynnistyi saadessamme tietoomme toimeksiantajan tarpeen havainnoinnin työvälineelle. Aihe-ehdotuksen hyväksymisen jälkeen laadimme opinnäytetyönsuunnitelman, perehdyimme huolellisesti aiheeseen sekä määrittelimme raporttimme keskeiset käsitteet, jotka toimivat runkona tiedonhauille ja kirjoitustyölle. Toteutusvaiheessa pyysimme toimeksiantajalta tuotoksesta välipalautetta. Kuvaamme välipalautetta tarkemmin luvussa Oppaan toteuttaminen. Työmme arviointi pohjautuu itsearviointiin sekä toimeksiantajan palautteeseen. Jatkokehittämisideamme ovat kirjattuna osioon Pohdinta.

Toikon ja Rantasen (2009, 64–66) mukaan työlle määritellään rajattu tavoite, joka voi perustua esimerkiksi yksittäiseen ideaan tai tunnistettuun tarpeeseen. Tavoitemäärittely on työskentelyn perusta, jonka varaan myöhempi prosessi perustuu. Suunnitteluvaiheen tarkoituksena on kartoittaa, mitä riskejä projektilla on ja ketkä siihen osallistuvat. Suunnitteluvaiheessa on tärkeää varmistaa, että lopputulos tulee vastaamaan organisaation tarpeita. Suunnitelmaan kuuluvat muun muassa aikataulun, työsuunnitelman, dokumentointisuunnitelman ja vastuiden määrittely. Toteutusvaiheen aikana valmistetaan suunnitelmaa vastaava malli, prosessi tai tuote. Toteutukseen liittyy tulosten käyttöönotto, jolla pyritään varmistamaan, että tulokset ovat myös hyödynnettävissä. Viimeisenä vaiheena on projektin päättäminen ja arviointi. Projekti pyritään lopettamaan suunnitellusti, jolloin päätösvaiheeseen kuuluvat loppuraportointi sekä jatkoideoiden esittäminen.

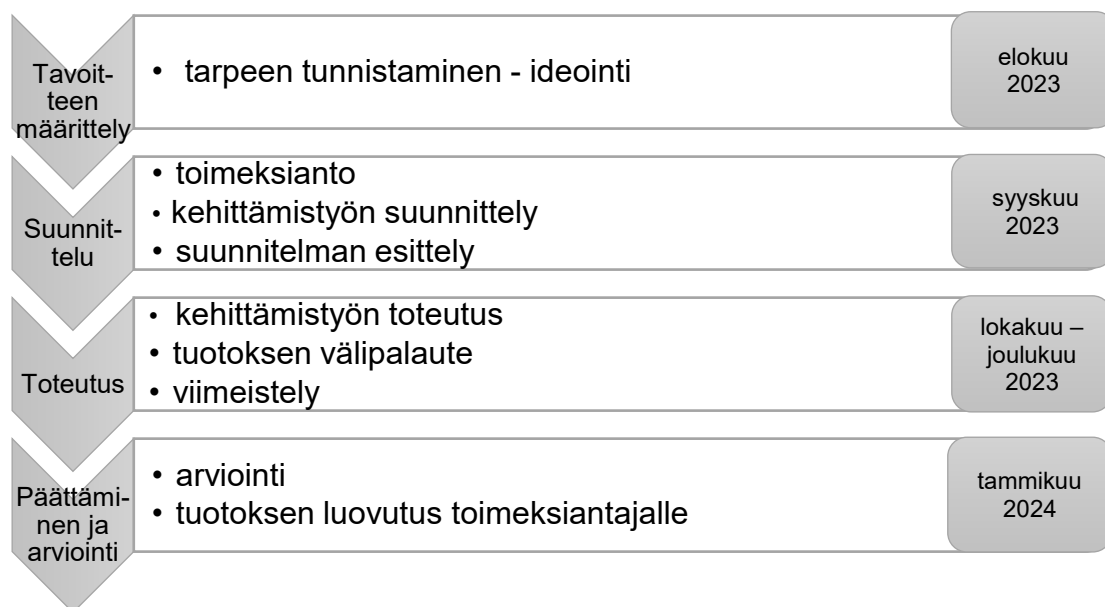
Suoritimme tiedonhakua käyttämällä eri tietokantoja sekä lukuisia eri hakusanoja ja hakusanayhdistelmiä hyödyntäen Boolean operaattoreita. Tietokannat, joita hyödynsimme eniten, olivat Finna.fi, Kaakkuri ja Google Scholar. Käyttämämme hakusanat, tietokannat, rajaukset ja hakutulokset ovat kuvattuna tiedonhakutaulukossa (liite 1). Tiedonhakua suorittaessamme haasteeksi osoittautui luotettavien tutkimusten löytäminen. Löysimme kylläkin lukuisia lupaa-valta vaikuttavia tutkimuksia, artikkeleja sekä vieraskielisiä lähteitä, joiden tarkastelu ja käyttö estyi maksullisuuden vuoksi.

Kostamon ym. (2022, 63) mukaan lähteiden laadukkuus on merkittävää työn luotettavuuden kannalta. Lähteiden käyttökelpoisuutta tulee arvioida huolellisesti koko prosessin ajan. Lähdekriittisyys muodostuu lähteiden tekijöiden ja näiden taustojen arvioinnista. Huomioon otettavia seikkoja ovat esimerkiksi, milloin tieto on julkaistu, onko kyseessä oleva tieto tuoretta, kuka on lähteen tuottaja tai julkaisutaho ja onko kyseessä ensisijainen vai toissijainen lähde.

Valitsimme lähteiksi alan tunnettujen ammattilaisten laatimia teoksia. Hyödynsimme muun muassa laajasti Vilenin ym. (2013) teosta Lapsuus erityinen elämänvaihe käsitellessämme lapsen kehitystä. Työmme oleellisin aihealue eli havainnointi sai aineistonsa Koivusen ja Lehtisen (2016) teoksesta Kasvu kii-
karissa sekä Kirveslahden ym. (2018) teoksesta Kasvun aika. Näistä Koivusen ja Lehtisen kirja käsittelee kattavasti havainnoinnin koko prosessia ja Kirveslahden ym. teos on selkeä ammatillinen oppikirja, joka on alun perin suunnattu lähihoitajaopiskelijoille.

9 KEHITTÄMISTYÖ

Opinnäytetyömme oli toiminnallinen kehittämistyö, joka koostui raportista ja tuotoksesta eli oppaasta. Työmme vaiheistus mukaili lineaarisen kehittämisprosessin mallia, prosessi ja aikataulu ovat kuvattuna kuvassa 1. Mallin mukaisesti työskentely eteni suoraviivaisesti tavoitteen määrittelystä suunnitteluun, toteutukseen, prosessin päättämiseen ja arviointiin. (Salonen 2013, 15.)

Kuva 1. Työmme eteneminen lineaarisen kehittämismallin mukaisesti (mukaillen Salonen 2013, 15.)

Toiminnallisen opinnäytetyön kehittämisen päämääränä on ammatillinen tuotos. Koulutusala riippumatta tuotos voi olla esimerkiksi ammatilliseen käyttöön suunnattu opas, kooste tai ohjeistus. Kehittävällä otteella toteutetun opinnäytetyön raportin ja tuotoksen avulla opiskelijan on mahdollista todentaa oma ammatillinen asiantuntijuutensa. (Kostamo ym. 2022, 8–9.)

9.1 Kehittämistyön tausta ja tarve

Kehittämistyömme taustalla oli toimeksiantajan tarve saada lapsen ikätasomukaisen kehityksen havainnointiin luotettava ja selkeä työväline. Tilanteet, joissa lapsen kehityksellisen tason havainnointi koettiin erityisen tarpeelliseksi, olivat uuden lapsen saapuminen varhaiskasvatukseen, jolloin lapsen kehityksen taso ei ole ennalta tiedossa, sekä tilanteet, joissa lapsen kehityksen taso osoittaa poikkeamaa tai viivästymistä iänmukaisesta kehitystasosta ja havainnoimalla toteutettavaa seurantaan tehostetaan näkemysten vahvistamiseksi. Päiväkodilla on käytössään neuvolan ikäkausitarkastuksia varten täytettäviä lomakkeita, joiden sisältöjä toimeksiantaja kuvasi suppeiksi ja lomakkeissa määriteltäviä lapsen ikätasomukaisesti saavutettavia taitotasoa mataliksi.

Toteutimme oppaan, joka keskittyy havainnointiin, sillä varhaiskasvatuksen henkilökunnalla ei ole pätevyyttä tai välineistöä toteuttaa kehityksellisen kulun arviointia tai lääketieteellistä diagnosointia. Pidimme kehittämistyömme tavoitteena laatia oppaasta toimeksiantajan toiveiden mukainen sekä sisällöllisesti kattavampi kuin käytössä oleva neuvolan yhteistyölomake.

9.2 Kehittämistyön hyödyt toimeksiantajalle

Kehitimme oppaan helpottamaan työntekijöiden työtä ja nopeuttamaan tiedon saavutettavuutta kokoamalla tiedot yksien kansien väliin. Tavoitteenamme oli koostaa oppaasta soveltuvampi lapsen kehityksen havainnoinnin työväline kuin päiväkodin käytössä oleva neuvolaan täytettävä lapsen ikäkausitarkastuslomake. Laatimamme opas on yksityiskohtaisempi ja sisältää runsaammin havainnoitavia kehityksen osa-alueita sekä ikätasonmukaisesti saavutettavia taitoja.

Pyrimme kirjaamaan oppaassamme samankaltaiset kyvyt ja edistysaskeleet läpi ikävuosien. Huomasimme aineistoa analysoidessamme, kuinka samat asiat, kuten värien oppiminen, kehittyvät eri ikäkausissa. Mielestämme saman asian havainnointi eri ikäkausissa helpottaa työntekijöiden työtä, ja kehityksen edistymisen seuranta kokee jatkumon läpi lapsen varhaiskasvatusvuosien.

Koska koostamamme opas voi toimia osana toimeksiantajan perehdytyskansiota, uskomme, että se on osaltaan varmistamassa tasalaatuisen varhaiskasvatuksen toteutumista. Huolimatta siitä, onko työntekijänä vasta aloittanut vai pitkän työuran tehnyt, voi opasta hyödyntäen havainnoida lapsen kehityksen tasoa sekä käyttää koostamiamme tietoja tukena päätelmien teossa ja keskusteluissa varhaiskasvatuksen moniammatillisessa yhteistyössä tai huoltajien kanssa.

Lapsen havainnoinnin ja niiden päätelmien pohjalta henkilökunta voi päättää, onko tarvetta tehostaa havainnointia, mukauttaa toimintaa sekä huomioida lapsen tarvitsemia tukitoimia ja niiden kohdentamista. Esimerkiksi mikäli lapsella on haasteita toiminnan ohjauksen kanssa, on asian tunnistamisen myötä

helpompaa toteuttaa ennakointia. Sujuvampi toiminta voi hyödyttää yksilöä, koko lapsiryhmää sekä henkilökunnan työtä.

Kehittämistyömme toteuttaminen voi auttaa lapsien, ja välillisesti heidän perheidensä, hyvinvoinnin edistämisessä. Havainnoinnin avulla voidaan paikantaa lapsen yksilöllisiä voimavaroja ja vahvuuksia sekä tukea näiden vahvistumista. Tukemalla kasvatushenkilökunnan työssään toteuttamaa havainnointia, mahdollistamme kehityksellisten haasteiden varhaista tunnistamista, sekä ehkäisemme mahdollisten haasteiden muodostumista tai laajenemista.

Lasten kyvyt kehittyvät eri tahtiin ja usein ei ole kyseessä kehityksen viivästy misestä tai poikkeamasta. Taidon oppiminen ja hallinta edellyttävät taidon opettamista sekä harjoitusta. Mikäli havainnoinnin avulla huomataan lapsen tietyn taidon hallinnassa puutteita, voidaan varhaiskasvatuksen arjessa panostaa kohdennetusti taidon kehittämiseen.

10 OPPAAN TOTEUTTAMINEN

Opinnäytetyömme tuotoksena koostimme lapsen kehityksen havainnoinnin tuoksi oppaan. Laatimamme opas käsittelee ikäryhmää 3–5 vuotta. Mukana sisällössä ovat lapsen kehityksen osa-alueista sosioemotionaalinen, motorinen ja kognitiivinen. Lapsen tavanomaisen sosioemotionaalisen kehityksen havainnoinnin osa-alue sisältää tunteiden säätelyn ja ilmaisun, sosiaalisen toiminnan sekä vuorovaikutuksen ja leikin. Lapsen motorisen kehityksen osa-alue sisältää hieno- ja karkeamotoriikan. Kognitiivisen kehityksen osa-alue käsittää oppimisen ja muistamisen, ajattelun sekä oman toiminnan ohjauksen.

Kehittämistyön tarve nousi esille harjoittelujakson aikana käydyn keskustelun yhteydessä. Laadimme aiheesta aihepaperin, jota hyödyntäen selvitimme toimeksiantajan toiveita aiheesta ja tuotoksen sisällöstä. Toimeksiantaja toivoi kattavaa ja selkeää työvälinettä, jonka sisältö pohjautuu luotettaviin lähteisiin ja tietoon.

Toimeksiantajan toiveiden mukaisesti lapsen kehityksen osa-alueista rajattiin pois kielellinen ja fyysinen kehitys, vaikkakin kielellinen kehitys on suppeasti mukana sekä raportissa että oppaassa sen kytkeytyessä vahvasti kognitiiviseen ja sosioemotionaalisen kehityksen osa-alueisiin. Työmäärän kohtuullistamiseksi työn aihetta rajattiin vielä jättämällä oppaasta pois ikäryhmä 1–2 vuotta.

Pohdimme toimeksiantajan kanssa, olisiko tuotos toimivin koosteena, oppaana vai lomakemuotoisena. Näistä vaihtoehdoista päädyimme oppaaseen, sillä päättelimme, että tiedonmäärän saisi oppaaseen selkeimmin esille. Toimeksiantaja toivoi, että kirjaisimme oppaaseen kehitysvaiheissa saavutettavat taidot luettelomuotoon sekä käyttäisimme ajatusviivoja. Toiveen perusteluna oli, ettei oleellista tietoa joutuisi etsimään tekstin joukosta. Kävimme yhdessä läpi sovitut asiat ja tarkastelimme päiväkodin käytössä olevia neuvolaan ikävuosittain täytettäviä havainnointilomakkeita.

Koostaessamme opinnäytetyön raporttia kokosimme samalla käyttämistämme lähteistä soveltuvaa materiaalia oppaan sisältöä varten. Aineiston keräämistä varten teimme Microsoft Word -tiedoston, jonka teemoittelimme lapsen iän ja kehityksen osa-alueittain. Tuomen ja Sarajärven (2009, 93) mukaan teemoittelussa on kyse laadullisen aineiston ryhmittelystä erilaisten aihepiirien mukaan, näin mahdollistuu aineiston sisällön vertailu. Riippuen tutkimuksen perinteestä lukumäärällä on tai ei ole merkitystä.

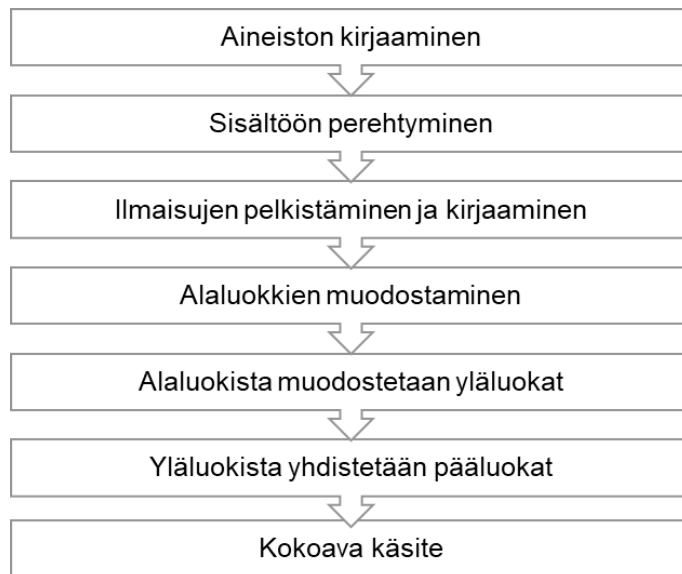
Materiaalin kerääminen eteni suunnitellun työnjaon ja aikataulun mukaisesti. Hyödynsimme kerätyn materiaalin käsittelyssä aineistolähtöistä ja teoriaohjaavaa sisällönanalyysia, joka on kuvattu luvussa Aineiston keruu ja aineiston analyysi. Analyysin toteuttamisen jälkeen koostimme oppaan rungon luokkien avulla. Lisäsimme yhdessä tiedot oppaan sisältöön, ja harkitsimme vielä huolellisesti jokaisen kohdan soveltuvuutta sekä sisällön järjestystä ja kieliasua. Kokeilimme myös oppaaseen eri ulkoasuvalintoja.

10.1 Aineistonkeruu ja aineiston analyysi

Oppaan aineistona käytimme alan ammattikirjallisuudesta kerättyä teoretietoa sekä maksuttomasti saatavilla olevia kotimaisia ja ulkomaisia havainnointilomakkeita. Lähtökohtana aineistonkeruumenetelmän käytölle oli toimeksiantajan toive oppaan pohjautumisesta luotettavaan tietoon. Ammattikirjallisuudesta kertyi käsittelemätöntä materiaaliaineistoa 32 sivua, joiden lisäksi kolmen vuoden ikäisen lapsen havainnointilomakkeita löysimme viisi kappaletta, neljävuotiaiden lomakkeita kymmenen kappaletta ja viisivuotiaiden kuusi kappaletta. Havainnointilomakkeet ovat osittain siirtyneet verkossa täytettäviksi, ja osa ulkomaisista lomakkeista osoittautui maksullisiksi. Totesimme kuitenkin löytämämme lomakkeet riittäviksi työmme koostamista varten, sillä niiden sisältö ei poikennut toisistaan merkittävästi.

Käyttämiemme ammattikirjallisuuslähteiden kriteereinä pidimme teoksen valmistumisvuoden lisäksi selkeää ikäjaottelua. Kotimaiset havainnointilomakkeet ovat yleisesti neuvoloiden ja varhaiskasvatuksen yhteistyökäytössä olevia. Ulkomaisista havainnointilomakkeista valitsimme mukaan kolme yleisesti tunnettua ja tutkittua kehityksen havainnointi- ja arviointityökalua, Denver Developmental Screening Test, CDC's Developmental Milestones checklist sekä ASQ-3™ Ages & Stages Questionnaires.

Koostimme tuotoksen hyödyntämällä materiaalin käsittelyssä teemoittelua sekä aineistolähtöistä ja teoriaohjaavaa sisällönanalyysia. Valitsimme aineistolähtöisen sisällönanalyysin, sillä se soveltui hyvin muuttaessamme kirjallista aineistoa tiiviimpään ja järjestäytyneeseen muotoon. Aineistolähtöinen analyysiprosessi etenee vaiheittain, prosessin eteneminen on kuvattuna kuvassa 2. Ensimmäisessä vaiheessa kerätty aineisto pelkistetään eli redusoidaan. Toisessa vaiheessa aineisto ryhmitellään eli klusteroidaan. Lopuksi muodostetaan teoreettiset käsitteet eli suoritetaan abstrahointi. Teoriaohjaava sisällönanalyysi etenee aineistolähtöisen analyysin tavoin. Eroavaisuutena näiden analyysien välillä on, kuinka teoreettiset käsitteet tuodaan analyysiin ennalta määriteltynä, kun aineistolähtöisessä ne luodaan aineistosta. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 98–108.)

Kuva 2. Aineistolähtöisen sisällönanalyysin eteneminen (mukaillen Tuomi & Sarajärvi, 2009, 109)

Aloitimme sisällönanalyysin poistamalla teemoitellusta aineistosta toistuvat tai muuten soveltumattomat tiedot. Poistimme esimerkiksi osa-alueet, joiden havainnointia ei ole mahdollista toteuttaa päiväkodissa. Pelkistimme seuraavaksi alkuperäiset ilmaisut. Yhdistämällä ilmaisuja alaluokiksi aineistosta muodostui luokiksi tunteiden säätely ja ilmaisu, sosiaalinen toiminta, vuorovaikutus ja leikki, hieno- ja karkeamotoriikka, oppiminen ja muisti, ajattelu sekä oman toiminnan ohjaus. Teoriaohjaavuus ilmeni analyysissämme ylä- ja pääluokkien muodostamisessa, joissa hyödynnettiin jo valmiina tiedossamme olevia käsitteitä. Alaluokat yhdistimme edelleen jo tiedossa oleviksi yläluokiksi sosioemotionaalinen kehitys, motorinen kehitys ja kognitiivinen kehitys. Pääluokat olivat kolmevuotiaan, neljävuotiaan ja viisivuotiaan lapsen kehityksen havainnointi. Luokat yhdistävä eli kokoava käsite oli lapsen ikätasonmukaisen kehityksen havainnointi varhaiskasvatuksessa. Taulukossa 2. on kuvattu esimerkki sisällönanalyysimme etenemisestä.

Taulukko 2. Esimerkki sisällönanalyysimme etenemisestä

Alkuperäinen ilmaus	Pelkistetty ilmaus	Alaluokka	Yläluokka - tiedossa oleva	Pääluokka - tiedossa oleva	Kokoava käsite - tiedossa oleva
"käyttää kehittyneiden fyysisten taitojen vuoksi mielellään puistojen ja pihojen ulkoleikkivälineitä, kuten kiipeilytelineitä ja liukumäkiä"	kykenee käyttämään kiipeilytelineitä ja liukumäkiä	karkea motoriikka			lapsen ikätason mukaisen kehityksen havainnointi varhaiskasvatuksessa
"pystyy parantuneen koordinaatiokyvyn myötä tekemään samalla kertaa useampia fyysisiä tehtäviä"	pystyy tekemään yhtäaikaista useampia fyysisiä tehtäviä	karkea motoriikka	motorinen kehitys		
"kiipeää ruokapöydän ääressä tuolilleen ja kiepauttaa itsensä istuma-asentoon"	kykenee noustamaan tuolille ja asettumaan istuma-asentoon	karkea motoriikka		3-vuotiaan kehitys	
"osaa pitää saksia tiukasti kädessään ja pystyy leikkaamaan ison paperiarkin kah-tia"	osaa käyttää saksia	hieno motoriikka	motorinen kehitys		
"piirtää mallista kuvi-oita, esim. ympyrän, vaikka siitä ei tulekaan aivan pyöreä eivätkä kehän päät osu koh-dalleen"	osaa piirtää tunnistettavia kuvioita esi-merkiksi ympyrän	hieno motoriikka			

Analyysimenetelmä soveltui hyvin tarkoituksiimme, sillä keräsimme runsaasti materiaalia useasta eri tietolähteestä. Aloittaessamme analyysin, olimme jo materiaalin kokoamisvaiheessa edistäneet ja selkeyttäneet toteutusta teemoittelun avulla. Teemoittelu, sekä jo tiedossa olevat ylä- ja pääluokat, tekivät analyysin toteuttamisesta järjestelmällisempää ja vaivattomampaa.

10.2 Välipalaute ja valmis opas

Opasta koostaessamme pidimme koko ajan mielessä sen hyödynnettävyyden ja käytännölläisyyden. Saimme selkeytettyä runsasta sisältöä otsikoinnin

avulla ja pidimme tekstin lyhyenä sekä helposti silmäiltävänä. Siinä määrin kuin mahdollista oli, kirjasimme kehitysvaiheet ja taidot samassa järjestyksessä jokaisena ikävuotena. Jaksotimme oppaaseen eri iät niin, että ne ovat tulostettavissa ja käytettävissä myös toisistaan erillään.

Lisäsimme oppaan alkuun johdannon, jossa halusimme nostaa esille huomion, kuinka lapsen kehityksen järjestys on ennalta määrätty, mutta kehitysvaiheiden saavuttamisen tahti on yksilöllistä. Oppaan tarkoituksena on olla kasvatushenkilökunnan tukena lapsen kehityksen havainnoinnissa. Opas ei ole kattava kuvaus lapsen kehityksen kulusta, eikä havainnoinnin tarkoitus ole diagnosointi. Koska vakituisten henkilökunnan lisäksi opasta käyttävät myös sijaiset ja harjoittelijat, kirjasimme oppaaseen lyhyen yleistieto-osion havainnoinnista varhaiskasvatuksessa ja lapsen kehityksen osa-alueiden yhteyteen lisäsimme esimerkin tilanteista, joissa havainnointia voidaan toteuttaa. Pohdimme, lisäisimmekö oppaaseen lyhyet osiot lapsen kehityksen osa-alueista, mutta päädyimme siihen, että oppaasta muodostuisi liian pitkä ja kokonaisuuden selkeys saattaisi heikentyä.

Toimitimme tuotoksen toimeksiantajalle välipalautteen saamista varten. Lähetimme toimeksiantajalle sähköpostin, jossa pyysimme välipalautetta ennen tuotoksen viimeistelyä. Pyysimme kiinnittämään huomiota ainakin oppaan selkeyteen, käytettävyyteen sekä parannusehdotuksiin. Ilmaisimme vielä erikseen tervetulleiksi kaikki parannus- ja kehitysehdotukset.

Noin viikon kuluttua sähköpostin lähettämisestä toimeksiantaja vastasi sähköpostitse, että opas näyttää selkeältä ja toimeksiantajalla ei ole esittää kehitysehdotuksia. Soitimme vielä toimeksiantajalle varmistaaksemme sähköpostitse saamamme vastauksen, jolloin saimme suullisen varmistuksen, sille että kaikki henkilökunnan jäsenet ovat lukeneet oppaan, ja todenneet sen sisällöltään kattavaksi ja selkeäksi. Toimeksiantaja mainitsi, että oppaassa on tiedot kehitysvaiheiden havainnoinnista, joiden pohjalta he voivat edetä kunkin yksilön/tilanteen edellyttämällä tavalla. Nostimme keskustelussa vielä esille epäilyksemme oppaan liian luettelomaisesta ulkoasusta, johon toimeksiantaja totesi ulkoasun toimivaksi ja toivotunlaiseksi.

Mikäli toimeksiantajalla olisi ollut esittää kehittävää palautetta, olisimme muokanneet opasta toiveiden mukaisesti. Teimme oppaaseen lopulta vain pieniä muutoksia ja korjauksia. Lisäsimme esimerkiksi havainnoinnin muistiinpanoja varten oman osion. Microsoft Word-tiedostoon koostettuun oppaaseen kertyi sivuja 23 kappaletta (liite 2). Opas on visuaaliselta ulkoasultaan mahdollisimman pelkistetty. Teimme lisäksi oppaasta samansisältöisen Microsoft PowerPoint-diaesityksen, jonka voisi tarvittaessa esittää tai lähettää sähköisesti. Päädyimme kuitenkin lopulta käyttämään pelkästään Microsoft Word-tiedostoon koostettua opasta, sen selkeyden vuoksi.

10.3 Oppaan arviointi

Koska oppaan kokoaminen pohjautui toimeksiantajan tarpeeseen, pidimme erityisen tärkeänä, että lopputulos vastaa toimeksiantajan toiveita ja tarpeita. Näin oppaalla on parhaat edellytykset olla työntekijöille hyödyllinen ja jatkuvassa käytössä. Tässä vaiheessa emme tiedä, onko opas toimeksiantajalle käytännössä toimiva työväline, mutta toivomme ja välipalautteen perusteella oletamme, että laatimamme opas toimii arjessa havainnoinnin tukena, työntekijöille tarkistuslistana ja alalla vasta aloittaneille sekä harjoittelijoille oppimisen ja perehdytyksen välineenä.

Työmme tarkoituksena oli laatia opas ikätasonmukaisen kehityksen havainnoinnin tueksi. Koemme täyttäneemme työlle osoitetun tarkoituksen. Olemme tyytyväisiä koostamaamme oppaaseen. Kehitimme henkilökunnan työtä laatimalla oppaan, joka on kattava, helppokäyttöinen ja selkeä työväline lapsen ikätasonmukaisen kehityksen havainnointiin. Työmme valmistui suunnitelmanmukaisessa aikataulussa. Oppaamme käytettävyyttä lisää se, että koostamisvaiheessa on huomioitu havainnointiympäristönä varhaiskasvatus, joten oppaan käyttö ei rajoitu vain yhteen päiväkotiin, vaan sitä on mahdollista hyödyntää yleisesti muissakin päiväkodeissa.

Suoritimme reflektointia koko prosessin ajan ja kiinnitimme erityistä huomiota lähdeaineistojemme luotettavuuteen. Kahden opiskelijan välinen keskustelumahdollisuus oli erityisen hyödyllinen valitessamme oleellisista tietoa oppaan sisältöön. Hyödyt näyttäytyivät myös oppaan koostamisen hitaimmassa osuudessa, eli soveltuvan lähdeaineiston kartoituksessa, sekä sanamuotojen ja sisällön järjestyksen laatimisessa.

10.4 Eettisyys ja luotettavuus

Yleiset eettiset periaatteet ohjaavat tutkijoita kaikilla tieteenaloilla. Perustuslain mukaiset oikeudet kuuluvat jokaiselle. Tutkijoiden tulee kunnioittaa tutkinnan kohteena olevien henkilöiden itsemääräämisoikeutta ja ihmisarvoa. (Kohonen ym. 2019, 7.) Jokainen tutkija ja tutkimusryhmän jäsen vastaa ensi sijassa itse hyvän tieteellisen käytännön toteutumisesta. Tieteellinen tutkimus voi olla eettisesti hyväksyttävää ja luotettavaa sekä sen tulokset luotettavia vain, jos tutkimus on laadittu hyvän tieteellisen käytännön edellyttämällä tavalla. (Keiski ym. 2023, 13–14.)

Opinnäytetyömme aihealue sivuaa väistämättä tilannetta, kun lapsen kehityksessä ilmenee viivästymiä tai poikkeamia. Kuten aiemmin tekstissämme nostimme esille, varhaisen tunnistamisen avulla osapuolet pääsevät yhteistyöhön varhaisessa vaiheessa, kun toimintaedellytyksiä on vielä jäljellä. Varhaista tunnistamista pidetään lapsen ja perheen etuna, mutta ajatteluun liittyy myös normaaliuden ja poikkeavuuden määrite. (Määttä & Rantala 2022, 103–106.) Oleellista on, kuinka havaintojen analysointi suoritetaan huolellisesti ja lapsen kehityksen kokonaisuus huomioiden. Huoltajien kanssa keskustellaan havaintojen johtopäätöksistä rehellisesti ja lapsen varhaiskasvatuksessa tarvitsemat tukitoimet aloitetaan mahdollisimman nopeasti. Näemme myös henkilökunnan velvollisuudeksi kertoa havainnoistaan neuvolan kanssa tehtävässä yhteistyössä, sillä ammattilaisten näkemys voi jouduttaa ja edesauttaa lapsen saamaa diagnoosia tai pääsyä hoidon piiriin.

Luotettavuus korostui opinnäytetyössämme erityisesti lähdeaineistojen valinnassa. Koimme alan ammattikirjallisuusteokset luotettavina lähteinä tekijöiden

tunnettavuuden vuoksi, vaikka teoksia käyttäessämme tiedostimme, että kyseessä ei aina ole ensisijainen lähde. Kiinnitimme huomiota lähteiden ajankohtaisuuteen ja valitsimme työhömmme mahdollisimman tuoretta tietoa. Kunni-
oitimme toisten tutkijoiden töitä ja saavutuksia, välttämällä plagiointia sekä tekemällä asianmukaiset lähdeviittaukset.

Pyrimme raportoimaan opinnäytetyömme prosessin ja perustelemaan tekemämme valinnat mahdollisimman avoimesti ja perusteellisesti. Kehittämistyömme luotettavuutta heikentää oppaan pilotoinnin puute. Pilotoinnin avulla olisimme nähneet oppaan toimivuuden ja olisimme voineet tarvittaessa kehittää opasta käyttäjiä hyödyttävään suuntaan, tätä emme nyt päässeet toteuttamaan.

Aineiston analyysivaiheessa olimme erityisen tarkkoja siitä, ettei alkuperäisiä ilmauksia pelkistäessämme sanoman sisältö tai tarkoitus muutu. Tuotoksemme sisälsi myös ulkomaisia havainnointi- ja arviointityökaluja. Koostaessamme opasta arvioimme ja vertasimme sisältöjä huolellisesti kotimaisiin lähteisiin, sillä vaikka valitsemamme ulkomaiset lähteet ovat hyvin tutkittuja ja tunnettuja, halusimme olla varmoja, että lapsen kehityksen edistyminen määritellään samoin kuin kotimaisissa havainnointilomakkeissa.

11 POHDINTA

Opinnäytetyömme aihe on varhaiskasvatuksen työkentällä tuttu, mutta aina ajankohtainen, sillä lapsen kehityksen edistymisen havainnointia toteutetaan jatkuvasti ja kaikissa varhaiskasvatuksen arjen tilanteissa. Työmme on luonteeltaan ajaton ja kestävä, koska varhaiskasvatuksessa havainnointitulokset ovat nyt, ja epäilemättä myös jatkossa, lapsen tukemisen sekä toiminnan suunnittelun lähtökohta. Pidimme opinnäytetyömme aihetta mielenkiintoisena sekä omaan tulevaan työhömmme nähden hyödyllisenä ja tärkeänä. Opinnäytetyöstä saatu tieto edistää sosionomin ammatillista kehitystä. Työmme koostamisen mielekkyyttä lisäsi sen toiminnallisen kehittämistyön luonne, erityisesti siksi, että työllämme oli selkeä päämäärä ja siinä yhdistyivät teoriatieto sekä varhaiskasvatuksen käytännön työ.

Työmme tavoitteena oli vahvistaa tietoisuutta lapsen kehityksen osa-alueista, ja kehittää päiväkotien Oskarin henkilökunnan työssään tekemää havainnointia laatimalla opas tukemaan lapsen ikätasonmukaisen kehityksen havainnointia. Koemme saavuttaneemme työmme tavoitteen. Opinnäytetyömme laajan viitekehyksen sekä raporttiin ja oppaaseen koostettujen tietojen avulla uskomme vahvistaneemme kasvatushenkilökunnan tietoisuutta lapsen kehityksen osa-alueista, kehityksen edistymisen vaiheista sekä näiden havainnoinnista. Opinnäytetyön tarkoituksen mukaisesti kehitimme toimeksiantajan toiveiden mukaisen työvälineen tukemaan lapsen kehityksenvaiheiden havainnointia ja tunnistamista.

Kehittämistyömme eteni mukaillen lineaarisen kehittämisprosessin mallia. Mallin mukaisen suoraviivaisen toteutuksen mahdollistivat huolellisesti laatimamme suunnitelma, toimeksiantajan tuotoksen suhteen esittämät selkeät toiveet sekä valitsemamme aineiston käsittely- ja analyysimenetelmät. Aikataulussa pysymisessä auttoivat raportin ja tuotoksen yhtäaikainen koostaminen sekä molempien motivaatio toteuttaa työ sovitussa ajassa.

Työn koostamisen haasteellisemmat vaiheet koimme yrittäessämme löytää aihealuetta käsittelevää tutkimustietoa sekä vieraskielisiä lähdeaineistoja. Oppaan sisällön koostamisessa haasteellisena pidimme lapsen kehityksen osa-alueiden edistymisen sekä hallittavien kykyjen määrittelyä ja kirjaamista selkeästi havainnoitavasta näkökulmasta. Esimerkiksi lapsen motorisen kehityksen edistyminen voidaan määritellä ja havainnoida hyvinkin konkreettisesti, mutta sosioemotionaalisen kehityksen edistymisen ja taitojen karttumisen yksilöinti oli haastavampi toteuttaa. Uskomme myös, että kehittämistyön laatimisessa olisi hyödyttänyt omakohtainen kokemus havainnoinnin toteuttamisesta käytännössä sekä havainnoimalla saatavan tiedon hyödyntämisestä.

Alun perin tuotoksemme oli tarkoitus käsitellä ikäryhmiä 1–5 vuotta. Rajasimme suunnitteluvaiheessa työstämme pois ikäryhmän 1–2 vuotta, sillä olimme huolissamme, että työmäärä osoittautuisi liialliseksi ja epäilimme, ettei kyseisestä ikäryhmästä löydy riittävästi luotettavaa tietoa. Olimme molemmat

harmissamme tämän rajauksen suorittamisesta ja pohdimme, oliko rajauksen suorittaminen riittävän perusteltua.

Jos aloittaisimme työmme tekemisen uudelleen, tekisimme joitakin asioita toisin. Voisimme esimerkiksi toteuttaa välipalautteen pyytämisen eri tavalla. Todennäköisesti kävisimme toimeksiantajan luona keskustelemassa ja käsittelemässä yhdessä oppaan sisältöä ja kehittämistä. Aloittaisimme työmme valmistelun aiemmin, jotta toimeksiantajalla olisi mahdollisuus pilotoida sekä arvioida huolellisesti oppaan ominaisuuksia ja käyttöä. Todennäköisesti myös yhdistäisimme nyt käyttämäämme aineistonhankintamenetelmään jonkin toisen, käytännönläheisemmän menetelmän, joka osallistaisi ja kehittäisi meitä enemmän.

Laatimaamme oppaaseen olisi mahdollista sisällyttää lapsen muissa toimintaympäristöissä havainnoitavia kehitysvaiheita, jolloin opas soveltuisi myös huoltajien käyttöön. Opasta on mahdollista jatkokehittää lisäämällä työstämme rajatut ikäryhmät tai yhdistämällä havainnoinnin dokumentointiin tarvittavia lomakkeita. Kun valmistunut opas on ollut henkilökunnan käytössä ja sen ominaisuuksien ja toimivuuden arviointia on toteutettu huolellisesti, on seuraavalla opinnäytetyöprojektilla mahdollisuus jatkokehittää opasta huomioiden pohjalta toimivammaksi. Koska oppaamme on sähköisessä tiedostomuodossa, myös henkilökunnan on halutessaan helppo muokata oppaaseen havaitsemiaan korjauksia tai toteuttaa tietojenpäivityksiä.

Opintojemme aikana olemme käsitelleet varhaiskasvatukseen liittyviä perustietoja ja lapsen kehityksen osa-alueita, mutta työn koostaminen laajensi ja monipuolisti näiden alueiden sisällöllistä ymmärrystä. Lapsen kehitys on kokonaisuus, jonka kulusta ja johon liittyvistä kehityksenvaiheista olemme nyt paremmin tietoisia. Voimme tulevassa työssämme hyödyntää karttuneita tietojamme lapsen havainnoinnissa, havaintojen perusteella tehtävien toimien arvioimisessa ja kohdentamisessa sekä keskusteluissa työtiimin, huoltajien ja muiden varhaiskasvatuksen toimijoiden kanssa.

LÄHTEET

Aunola, K. & Ahonen, T. 2023. Kehityspsykologian tutkimusmenetelmiä ja käytäntöjä. Teoksessa Pulkkinen, L., Ahonen, T. & Ruoppila, I. (toim.) Ihmisen psykologinen kehitys. Jyväskylä: PS-kustannus. 421–450. E-kirja. Saatavissa: <https://www.ellibslibrary.com/fi/book/9789523703834> [viitattu 12.12.2023].

Alasuutari, M., Heiskanen, N., Rantala, A. & Vehkakoski, T. 2023. Hyvä pedagoginen kirjaaminen: Oppimista tukeva dokumentointi käytännössä. Jyväskylä: PS-kustannus. E-kirja. Saatavissa: <https://kaakkuri.finna.fi/Record/kaakkuri.230253?sid=3152793699> [viitattu 1.10.2023].

Einon, D., Jänisniemi, L., Good, M. & Kuusisto, R. 2002. Lapsen hoito ja kehitys: terve, tyytyväinen ja tasapainoinen lapsi. Helsingissä: Otava.

Hamari, A. 2014. Karkeamotorisen kehityksen viivästymän havainnointi varhaiskasvatuksessa ja alkuopetuksessa. Oulun yliopisto. Kasvatustieteiden tiedekunta. Pro gradu -tutkielma. PDF-dokumentti. Saatavissa: <http://jultika.oulu.fi/files/nbnfioulu-201409231878.pdf> [viitattu 22.11.2023].

Helenius, A. & Lummelahti, L. 2018. Varhaiskasvatus perusteita. Helsinki: BoD – Books on Demand.

Horelli, M. 2020. Oppimisvaikeuksien ennaltaehkäiseminen varhaiskasvatuksessa. Tampereen yliopisto. Kasvatustieteiden ja kulttuurin tiedekunta. Pro gradu -tutkielma. PDF-dokumentti. Saatavissa: <https://trepo.tuni.fi/bitstream/handle/10024/121351/HorelliMinna.pdf?sequence=2&isAllowed=y> [viitattu 22.11.2023].

Iivonen, S., Laukkanen, A., Haapala, E. & Reunamo, J. 2016. Motoristen taitojen kehitys. Teoksessa Sääkslahti, A. (toim.) Tieteelliset perusteet varhaisvuosien fyysisen aktiivisuuden suosituksille. Motoristen taitojen kehitys. Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2016:22. Helsinki: Opetus- ja kulttuuriministeriö. 34–37. PDF-dokumentti. Saatavissa: <https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/handle/10024/75406> [viitattu 23.9.2023].

Jaakkola, T. 2023. Havaintomotoriikka: harjoitteita motoristen taitojen kehittämiseksi. Jyväskylä: PS-kustannus. E-kirja. Saatavissa: <https://www.ellibslibrary.com/fi/book/9789523703759> [viitattu 9.10.2023].

Jaakkola, T. 2016. Juokse, hyppää, heitä, ota kiinni!: perusliikuntataitojen opettaminen lapsille ja nuorille. Jyväskylä: PS-kustannus. E-kirja. Saatavissa: <https://kaakkuri.finna.fi/Record/kaakkuri.223243?sid=312915443> [viitattu 23.9.2023].

Jarasto, P. & Sinervo, N. 1997. Alle kouluikäisen lapsen maailma. Jyväskylä: Gummerus.

Kanninen, K. & Sigfrids, A. 2012. Tunne minut!: Turva ja tunteet lapsen silmin. Jyväskylä: PS-kustannus.

Keiski, R., Hämäläinen, K., Karhunen, M., Löfström, E., Näreaho, S., Varantola, K., Spoof, S.K., Tarkiainen, T., Kaila, E. & Aittasalo, M. (toim.) 2023. Hyvä tieteellinen käytäntö ja sen loukkausepäilyjen käsitteleminen Suomessa. Tutkimuseettisen neuvottelukunnan julkaisuja 2/2023. Helsinki: Tutkimuseettinen

neuvottelukunta. PDF-dokumentti. Saatavissa: https://tenk.fi/sites/default/files/2023-03/HTK-ohje_2023.pdf [viitattu 23.9.2023].

Kirveslahti, K., Sivén T., Vahala, M., Vihunen, R. & Metso, V. 2018. Kasvun aika. 7. uudistettu painos. Helsinki: Sanoma Pro Oy.

Kohonen, I., Kuula-Luumi, A. & Spoof, S. K. (toim.) 2019. Ihmiseen kohdistuvan tutkimuksen eettiset periaatteet ja ihmistieteiden eettinen ennakoarviointi Suomessa: Tutkimuseettisen neuvottelukunnan ohje 2019. Tutkimuseettisen neuvottelukunnan julkaisuja 3/2019. Helsinki: Tutkimuseettinen neuvottelukunta. PDF-dokumentti. Saatavissa: https://www.tenk.fi/sites/tenk.fi/files/Ihmistieteiden_eettisen_ennakoarviointin_ohje_2019.pdf [viitattu 23.9.2023].

Koivula, M. & Laakso, M.L. 2022. Lapsen varhainen kehitys kommunikaation, vuorovaikutussuhteiden ja leikin näkökulmasta. Teoksessa Koivula, M. Siipainen, A., Eerola-Pennanen, P. & Böök, M.L. (toim.) Valloittava varhaiskasvatus: oppimista, osallisuutta ja hyvinvointia. 3. painos. Tampere: Vastapaino. 73–88. E-Kirja. Saatavissa: <https://kaakkuri.finna.fi/Record/kaakkuri.228778?sid=3129139503> [viitattu 23.9.2023].

Koivunen, P. L. & Lehtinen, T. 2015. Kasvu kiikarissa: havainnoinnin käsikirja varhaiskasvattajille. 2. painos. Jyväskylä: PS-kustannus.

Kostamo, P., Airaksinen, T. & Vilka, H. 2022. Kirjoita itsesi asiantuntijaksi: opas toiminnalliseen oppinäytetyöhön. Helsinki: Art House. E-kirja. Saatavissa: <https://kaakkuri.finna.fi/Record/kaakkuri.228667?sid=3124221072> [viitattu 20.9.2023].

Kronqvist, E. L. 2020. Varhaispedagogiikan kehityspsykologinen perusta. Teoksessa Hujala, E. & Turja, L. (toim.) Varhaiskasvatuksen käsikirja. 5. uudistettu painos. Jyväskylä: PS-kustannus. 9–28. E-kirja. Saatavissa: <https://kaakkuri.finna.fi/Record/kaakkuri.226544?sid=3129143196> [viitattu 23.9.2023].

Kyttälä, M. 2022. Oppiminen ja tiedonkäsittely varhaislapsuudessa. Teoksessa Pihlaja, P. & Viitala, R. (toim.) Varhaiserityiskasvatus. 3. uudistettu painos. Jyväskylä: PS-kustannus. 216–231. E-Kirja. Saatavissa: <https://kaakkuri.finna.fi/Record/kaakkuri.229227?sid=3129143196> [viitattu 23.9.2023].

Louis, S. 2022. Observing young children. PDF-dokumentti. Saatavissa: https://www.froebel.org.uk/uploads/documents/FT_Observing-young-children_Pamphlet_INTERACTIVE_REV-2.pdf [viitattu 15.11.2023].

Mustonen, K., Valtonen, R. & Ahonen, T. 2000. Lene – leikki-ikäisen lapsen neurologisen kehityksen arviointimenetelmä lastenneuvoloille. *Lääkärilehti* 55, 953–956. Verkkojlehti. Saatavissa: <https://www.laakarilehti.fi/tieteessa/alkupe-raistutkimukset/lene-leikki-ikaisen-lapsen-neurologisen-kehityksen-arviointimenetelma-lastenneuvoloille/#table-1> [viitattu 19.12.2023].

Määttä, P. & Rantala, A. 2022. Tavallisen erityinen lapsi: kasvun ja hyvinvoinnin tukeminen yhdessä. 3. Uudistettu painos. Jyväskylä: PS-kustannus. E-kirja. Saatavissa: <https://kaakkuri.finna.fi/Record/kaakkuri.228487?sid=3129143196> [viitattu 23.9.2023].

Ojanen, T., Ritmala, M., Sivén, T., Vihunen, R. & Vilén, M. 2011. Lapsen aika. 12–14. painos. Helsinki: WSOYpro Oy.

Opetushallitus. 2022. Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet. Määräykset ja ohjeet 2022:2a. PDF-dokumentti. Saatavissa: https://www.oph.fi/sites/default/files/documents/Varhaiskasvatussuunnitelman_perusteet_2022_2.pdf [viitattu 23.9.2023].

Piaget, J. & Inhelder, B. 1977. Lapsen psykologia. Jyväskylä: Gummerus.

Pihlaja, P. 2022. Sosiaalis-emotionaalinen kehitys ja sen vaikeudet. Teoksessa Pihlaja, P. & Viitala, R. (toim.) Varhaiserityiskasvatus. 3. uudistettu painos. Jyväskylä: PS-kustannus. 134–173. E-Kirja. Saatavissa: <https://kaakkuri.finna.fi/Record/kaakkuri.229227?sid=3129143196> [viitattu 23.9.2023].

Puustjärvi, A. 2022. Neuropsykiatriset häiriöt – haasteita ja vahvuuksia. Teoksessa Savikuja, T. & Puustjärvi, A. (toim.) Nepsy opas: Tukea neuropsykiatriin haasteisiin. Jyväskylä: PS-kustannus. 9–21. E-kirja. Saatavissa: <https://www.ellibslibrary.com/fi/book/9789523702691> [viitattu 2.11.2023].

Päiväkoti Oskari s.a. WWW-dokumentti. Saatavissa: <https://paivakotioskari.fi/user/login> [viitattu 20.9.2023].

Saari, A., Lyytinen, P., Ahonen, T. & Lyytinen, H. 2023. Varhaislapsuus. Teoksessa Pulkkinen, L., Ahonen, T. & Ruoppila, I. (toim.) Ihmisen psykologian kehitys. Jyväskylä: PS-kustannus. 28–94. E-kirja. Saatavissa: <https://www.ellibslibrary.com/fi/book/9789523703834> [viitattu 11.10.2023].

Sajaniemi, N., Lounassalo, J. & Savolahti, P. 2019. Varhaiskasvatustiede - kasvamisen tiede. *Journal of Early Childhood Education Research* 1, 215–232. Verkkolehti. Saatavissa: <https://journal.fi/jecer/article/view/114112/67311> [viitattu 23.9.2023].

Salonen, K. 2013. Näkökulmia tutkimukselliseen ja toiminnalliseen opinnäytetyöhön: opas opiskelijoille, opettajille ja TKI-henkilöstölle. E-kirja. Saatavissa: <https://finna.fi/Record/janet.326871> [viitattu 23.9.2023].

Sinkkonen, J. & Korhonen L. 2017. Pulassa lapsen kanssa. Helsinki: Kustannus Oy Duodecim. E-Kirja. Saatavissa: <https://www.ellibslibrary.com/book/9789516564770> [viitattu 13.10.2023].

Sääkslahti, A. 2018. Liikunta varhaiskasvatuksessa. 2. uudistettu painos. Jyväskylä: PS-kustannus. E-kirja. Saatavissa: <https://kaakkuri.finna.fi/Record/kaakkuri.223628?sid=3129143196> [viitattu 23.9.2023].

Tuomi, J. & Sarajärvi, A. 2009. Laadullinen tutkimus ja sisällön analyysi. 5. painos. Helsinki: Tammi.

Valtonen, R., Ahonen, T. & Lyytinen, P. 2004. Lapsen kehityksen seuranta-neuvolassa Lene-menetelmällä. *Lääkärilehti* 38, 3485–3489. Verkkolehti. Saatavissa: <https://www.laakarilehti.fi/tieteessa/alkuperaistutkimukset/lapsen-kehityksen-seuranta-neuvolassa-lene-menetelmalla/> viitattu [10.12.2023].

Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet. 2022. Määräykset ja ohjeet 2022:2a. Helsinki: Opetushallitus. PDF-dokumentti. Saatavissa: https://www.oph.fi/sites/default/files/documents/Varhaiskasvatussuunnitelman_perusteet_2022_2.pdf [viitattu 14.10.2023].

Varhaiskasvatuslaki 13.7.2018/540.

Vilen, M., Vihunen, R., Vartiainen J., Sivén, T., Neuvonen, S. & Kurvinen, A. 2013. Lapsuus erityinen elämänvaihe. 1.–5. painos Helsinki: Sanoma Pro Oy.

Vilka, H. 2018. Havainnot ja havainnointimenetelmät tutkimuksessa. Teoksessa Valli, R. (toim.) Ikkunoita tutkimusmetodeihin 1. Jyväskylä: PS-kustannus 132–145. E-kirja. <https://www.ellibslibrary.com/fi/book/978-952-451-516-0> [viitattu 11.12.2023].

Wahlman-Neuvonen, K. & Hannonen R. 2015. Vuorovaikutuksella on väliä – lapsen kognitiivisen kehityksen näkökulmia. Teoksessa Mankinen, K., Jokinen, I., Lintu, R. & Schulman, M. (toim.) Pikkulapsesta koululaiseksi: Psykodynaaminen näkökulma tunne-elämän ja ihmissuhteiden kehitykseen. Helsinki: Therapie-säätiö. 25–46.

Tietokanta	Hakulause	Rajaukset	Tulokset	Valittu
Kaakkuri	lapsen AND havainnointi	kirja, e-kirja, väitöskirja, tutkimusjulkaisu, 2014–2023	20	Hujala & Turja (toim.) 2020.
Kaakkuri	sosioemotionaalinen kehitys	kirja, e-kirja, väitöskirja, tutkimusjulkaisu, 2014–2023	11	Sääkslahti. 2018.
Kaakkuri	lapsen AND havainnointi AND varhaiskasvatuksessa	kirja, e-kirja, väitöskirja, tutkimusjulkaisu, 2014–2023	8	Koivunen & Lehtinen. 2015.
Kaakkuri	lapsen kehitys	-	1118	Alasuutari ym. 2021. Ojanen ym. 2011. Jarasto & Siervo 1997. Einon ym. 2002.
Kaakkuri	lapsen kehitys	kirja, e-kirja, väitöskirja, tutkimusjulkaisu, 2014–2023	282	Määttä & Rantala 2022. Kirveslahti ym. 2018. Jaakkola 2016
kaakkuri	varhaiskasvatus	kirja, e-kirja, väitöskirja	468	Koivula ym. (toim.) 2022.
Kaakkuri	kehitykselliset haasteet	-	15	Savikuja & Puustjärvi (toim.) 2022.
Kaakkuri	child AND observation AND early childhood education	ulkomaisten artikkelien haku, aihe, kokoteksti, vertaisarvioitu, englanti, 2013–2023	250	
Finna.fi	havainnointi AND varhaiskasvatuksessa	kirja, lehti/artikkeli, väitöskirja, 2013–2023	59	
Finna.fi	lapsen motorisen kehitys	kirja, lehti/artikkeli, väitöskirja, 2013–2023	166	Pihlaja & Viitala (toim.) 2022. Sääkslahti (toim.) 2016. Pulkkinen ym. (toim.) 2023.
Finna.fi	child observation in early childhood education	tarkennettu hakukirja, OR, lehti/artikkeli, väitöskirja, 2013–2023	74	
Finna.fi	lapset AND kehitys	kirja, lehti/artikkeli, väitöskirja, 2013–2023	3226	Sinkkonen & Korhonen 2017. Mankinen ym. (toim.) 2015. Vilén ym. 2015.

Finna.fi	motoriikka	kirja, lehti/artikkeli 2013–2023	427	Jaakkola 2023.
Finna.fi	varhaiskasvatus	2015–2023	9946	Helenius & Lum- melahti 2018.
Google Scholar	development of a young child	2013-2023	35 200	
Google Scholar	child develop- ment	2013-2023	16 400	
Google Scholar	varhaiskasvatus AND tutkimus	2015–2023	15 500	
Google Scholar	varhaiskasva- tustiede	2015–2023	867	Sajaniemi ym. 2019.
Google Scholar	lapsen AND ke- hityksen AND eteneminen	2013–2023	16 000	
Re- searchGate	child AND de- velopment AND observation	research, only full-texts, 2019–2023	tuhan- sia tu- lok- sia...	
Re- searchGate	childs develop- ment	research, only full-texts, 2019–2023	tuhan- sia tu- lok- sia...	

**LAPSEN IKÄTASONMUKAISEN
KEHITYKSEN HAVAINNOINTI
VARHAISKASVATUKSESSA
Opas kasvatushenkilökunnan
käyttöön**

SISÄLLYS

JOHDANTO

HAVAINNOINTI VARHAISKASVATUKSESSA

OHJEET

3-VUOTIAAN KEHITYKSEN HAVAINNOINTI

- Sosioemotionaalinen kehitys - tunteiden säätely ja ilmaisu, sosiaalinen toiminta sekä vuorovaikutus ja leikki
- Motorinen kehitys - hieno- ja karkeamotoriikka
- Kognitiivinen kehitys - oppiminen ja muisti, ajattelu sekä oman toiminnan ohjaus

4-VUOTIAAN KEHITYKSEN HAVAINNOINTI

- Sosioemotionaalinen kehitys - tunteiden säätely ja ilmaisu, sosiaalinen toiminta sekä vuorovaikutus ja leikki
- Motorinen kehitys - hieno- ja karkeamotoriikka
- Kognitiivinen kehitys - oppiminen ja muisti, ajattelu sekä oman toiminnan ohjaus

5-VUOTIAAN KEHITYKSEN HAVAINNOINTI

- Sosioemotionaalinen kehitys - tunteiden säätely ja ilmaisu, sosiaalinen toiminta sekä vuorovaikutus ja leikki
- Motorinen kehitys - hieno- ja karkeamotoriikka
- Kognitiivinen kehitys - oppiminen ja muisti, ajattelu sekä oman toiminnan ohjaus

LÄHTEET

JOHDANTO

Käsissäsi oleva opas on sosionomiopiskelijoiden toiminnallisen opinnäytetyön tuotos.

Opas on koostettu Päiväkotien Oskarin henkilökunnan, sijaisten ja harjoittelijoiden työssään toteuttaman lapsen kehityksen havainnoinnin tueksi.

Opas sisältää listauksen asioista ja taidoista, joita lapset yleensä hallitsevat 3–5 vuoden iässä, ja joiden havainnointi on mahdollista toteuttaa juuri varhaiskasvatuksen toimintaympäristössä.

Oppaan sisältö alkaa lyhyellä tietoiskulla lapsen kehityksen havainnoimisesta varhaiskasvatuksessa. Seuraavaksi vuorossa ovat ohjeet, sekä kehityksen osa-alueiden listaukset ikätasoisesti kolme vuotta, neljä vuotta ja viisi vuotta. Lapsen kehityksen osa-alueista mukana ovat lapsen sosioemotionaalinen, motorinen ja kognitiivinen kehitys. Sosioemotionaalisen kehityksen havainnoitavat osa-alueet ovat tunteiden säätely ja ilmaisu, sosiaalinen toiminta sekä vuorovaikutus ja leikki. Lapsen motorisen kehityksen osa-alue sisältää hieno- ja karkeamotoriikan. Lapsen kognitiivisen kehityksen osa-alue käsittää oppimisen ja muistamisen, ajattelun sekä oman toiminnan ohjauksen.

Oppaan aineistona on käytetty alan ammattikirjallisuutta sekä kotimaassa ja ulkomailla käytössä olevia havainnointilomakkeita. Oppaan lopusta löydät kaikki sisällön koostamisessa hyödynnetyt lähteet.

Perustana lapsen havainnoinnille on, että lapsen kehitys etenee tietyssä järjestyksessä, mutta kehitysvaiheiden saavuttamisen tahti on yksilöllistä. Oppaan tarkoitus on olla kasvattajan työvälineenä lapsen kehityksen havainnoimisessa. Oppaan sisältö ei ole kattava kuvaus lapsen kehityksen kulusta, eikä havainnoinnin toteuttamisen tarkoituksena ole diagnosointi.

HAVAINNOINTI VARHAISKASVATUKSESSA

Varhaiskasvatuksessa hyödynnetään havainnointia tiedonkeruumenetelmänä. Havainnointi soveltuu esimerkiksi lapsen kehityksen seurantaan, ja sen avulla voidaan saada tietoa lapsen yleisestä tilanteesta, kiinnostuksen kohteista sekä toimintakyvystä. Havainnoinnin avulla kasvatushenkilökunta voi oppia tuntemaan lapsen paremmin ja saavuttaa lapsen näkökulman, jolloin yksilöllisen tuen tarjoaminen ja lapselle soveltuvan toiminnan suunnittelu on vaivattomampaa. Havainnoinnin tarjoamia tietoja hyödynnetään myös pedagogisessa dokumentoinnissa, sekä tiedon välittämisessä huoltajille tai tarvittaessa muille varhaiskasvatuksen toimijoille. Tehdyt havainnot kirjataan, jotta tiedot pysyvät muuttumattomina ja niihin voidaan myöhemmin palata. Kirjaaminen tulee toteuttaa arkikielellä ja lapsen vahvuuksia korostaen. (Kirveslahti ym. 2018, 208–209.)

Havainnointi on kasvatushenkilökunnan perustehtävää ja tulee toteuttaa järjestelmällisesti, jatkuvasti ja suunnitelmallisesti (Koivunen & Lehtinen 2016, 20). Havainnointia tulee tehdä varhaiskasvatuksen arjen eri tilanteissa, lapsen ollessa yksin, ryhmässä sekä ohjatuissa tilanteissa ja vapaassa toiminnassa. Havainnoinnin kohteeksi voi valita tietyn tilanteen kokonaisvaltaisesti tai keskittyä tarkemmin tiettyyn kehityksen osa-alueeseen. On muistettava, että lapsen käyttäytyminen vaihtelee eri tilanteissa, ja virheellisiä tulkintoja välttääkseen havainnoijan on otettava huomioon lapsen tunne- ja vireystila, toiminnan kiinnostavuus, paikalla olevat henkilöt, ulkopuoliset häiriötekijät sekä ympäristö ja tilannetta edeltäneet tapahtumat. (Koivunen & Lehtinen 2016, 36–37.)

Koska lapsen itseilmaisuuksia on kokonaisvaltaista, tulee havainnoinnin toteuttajan omata perustiedot ihmisen kehityksestä. Onnistunut havainnointi vaatii toteuttajalta kärsivällisyyttä, kiinnostusta, kuuntelutaitoja ja puolueettomuutta. Kasvatushenkilökunnan havainnointien pohjalta tekemät johtopäätökset tulee pysyttyä perustelemaan ammatillisella tiedolla. (Kirveslahti ym. 2018, 208–209.) Yksittäisen lapsen havainnoinnin tuloksista tulee keskustella lapsen huoltajien kanssa ja heidän näkemyksensä lapsen kehityksestä sekä tarpeista tulee ottaa huomioon. (Koivunen & Lehtinen 2016, 71.)

OHJEET

Kehityksen havainnointi 3–5-vuotiaat.

Valitse havainnoitava kohde, havainnointitilanne ja kehityksen osa-alue. Voit havainnoida yhtäaikaaisesti myös useita kehityksen osa-alueita. Havainnointitilanne voi esimerkiksi olla siirtymätilanne, ulkoilu, leikki, perushoitotilanne, ruokailu tai toimintatuokio.

Kirjaa lasta ja hänen kehitystään koskevat havainnot ja huomiot. Voit hyödyntää oppaan lopussa olevaa muistiinpanosivua. Muista huomioida tietosuoja.

Havainnoituasi lapsen toimintaa, voit tarkastaa esiin nousseen havainnon oppaasta, onko se ikäkausittain ja kehityksen osa-alueittain, yhtäläinen kehitysvaiheen kanssa.

Käykää havainnointitilanne läpi työtiimin kanssa. Arvioikaa tilanteen vaatimia toimia. Esimerkiksi tarvitaanko lisää havainnointia, millä tavoin lasta voidaan tukea, tarvitaanko oppimisympäristön tai toiminnan muokkaamista, sekä tuovatko tehdyt havainnot uutta tietoa lapsen varhaiskasvatussuunnitelmaan.

Havainnointien päätelmät dokumentoidaan, ja havainnoista keskustellaan huoltajien kanssa.

3-vuotiaan sosioemotionaalinen kehitys

Tunteiden säätely ja ilmaisu – havainnoi lasta esimerkiksi perushoitotilanteissa

- lapsi kokee olevansa iso ja pärjäävä mutta kaipaa myös syliä, hoivaa ja hellittelyä
- on tietoinen omasta minästään, lapsi käyttää yleensä itsestään sanaa minä, mutta voi myös käyttää omaa nimeään
- pyrkii samaistumaan vanhempiinsa muun muassa jäljittelemällä heitä
- lapsi saa välillä ujouden puuskia
- on edelleen emotionaalisesti herkkä
- lapsi kykenee hetkittäin toimimaan itsenäisesti arkisissa ja sosiaalisissa tilanteissa
- rajut kiukkukohtaukset ovat mahdollisia, jos lasta rajoitetaan tai jos hän ei osaa jotain, mitä haluaisi osata
- lapsi ilmaisee tunteita, kuten iloa, surua, empatiaa ja pettymystä
- lapsi osaa jäljitellä erilaisia tunteita ilmeillä ja eleillä
- kielteisten tunteiden hallintakyky lisääntyy ja lapsi pystyy jo sietämään lieviä pettymyksiä
- lapsen tunnetilat ailahtelevat, tämä voi näkyä nopeina muutoksina käyttäytymisessä
- tunnistaa jo selviä vaaratilanteita
- lapsi voi nähdä painajaisunia ja pelot voivat lisääntyä, koska lapsen mielikuvitus on vilkas
- pelkää usein kuuloärsykkeisiin liittyviä asioita muun muassa outoja ääniä, paloauto, wc:n kohina...

Sosiaalinen toiminta – havainnoi lasta esimerkiksi ryhmä- ja siirtymätilanteissa

- ottaa katsekontaktin aikuiseen
- lapsi suhtautuu luottavaisesti aikuisiin
- lapsi harjoittelee vuorovaikutustaitoja mutta tarvitsee siinä aikuisen tukea ja ohjausta
- osaa säädellä toimintaansa kehujen tai moitteiden mukaisesti
- lapsi vertaa itseään muihin
- ymmärtää ruokahetkien sosiaalisen luonteen ja haluaa syödä itsenäisesti kuten muutkin
- rajojen kokeileminen voi olla voimakasta
- taitaa odottamisen ja vuorottelun alkeet
- kykenee toimimaan joukossa ja jaksaa keskittyä ohjattuun toimintaan

- lapsesta on mukava touhuta aikuisen kanssa
- nauttii tehtävistä, joissa tarvitaan taitoa ja tahtotilaa
- aktiivinen toisen lohduttaminen lisääntyy, koska lapselle alkaa kehittyä kyky kuvitella, miltä toisesta tuntuu

Vuorovaikutus ja leikki – havainnoi lasta esimerkiksi toimintatuokioissa ja leikki-tilanteissa

- lapsi haluaa samanikäisiä leikkikavereita ja läheiset kaverisuhteet alkavat muodostua
- lapsi leikkii mielellään ja kykenee keskittymään leikkimiseen
- lapsi opettelee leikkien sääntöjä
- osaa itse aloittaa ja ideoida leikkejään
- lelujen jakaminen toisten lasten kanssa onnistuu
- leikkii vielä rinnakkaisleikkiä, leikkivälineet ovat samanlaisia kuin kavereilla, mutta voi toimia vielä oman mielensä mukaisesti
- leikkii yksin tai yhdessä toisten kanssa. Kiinnostuksen kohteena ovat rakenteluleikit esimerkiksi palikat, legot, majojen rakentaminen, hiekka, lumi...
- mielikuvitus ja ajattelu tulee vahvemmin mukaan leikkiin ja leikki muuttuu mielikuvitus- ja symbolileikiksi
- ottaa yhteisleikissä rooleja, kuten äiti, isä, lemmikkieläin...
- matkii leikeissä muita lapsia
- osaa pitää puolensa, eikä anna toisten lasten komennella tai lannistaa
- alkaa leikeissään puhua itselleen, aivan kuin keskustelisi jonkun toisen kanssa
- ei aina ymmärrä, että toisen lyöminen on väärin tai ettei toisen leluja saa ottaa ilman lupaa
- lapsi jäljittelee tuttuja asioita, kuten pöydän kattamista ja puhelimella puhumista
- lapsi on kiinnostunut saduista

3-vuotiaan motorinen kehitys

Hienomotoriikka – havainnoi lasta esimerkiksi askartelu-, ruokailu- ja pukeutumistilanteissa

- pukiessa lapsi saa kiinni isot napit, sukat jalkaan ja käsineet käteen
- käyttää ruokaillessa lusikkaa ja haarukkaa, juo mukista/lasista

- tarvitsee vielä apua käsien pesussa
- osaa pujottaa isoja helmiä lankaan
- lapsi pitää kynää sekä vasemmassa että oikeassa kädessä
- piirtäessä lapsi yleensä pitää kynää nyrkissä ja kaukaa kynän kärjestä
- osaa piirtää tunnistettavia kuvioita esimerkiksi ympyrän
- piirtää pääjalkaisia ihmishahmoja
- sakset pysyvät tiukasti kädessä ja lapsi pystyy leikkaamaan ison paperiarkin kahtia
- osaa huolehtia helpoista askareista esimerkiksi lelujen pois korjaamisesta
- pitää pikkuesineitä tukevasti kädessään eikä pudota niitä liikkuessaan
- lapsi kokoaa pieniä palapelejä
- osaa kääntää kirjan sivuja yksi kerrallaan
- osaa rakentaa rakennuspalikoista yli kuuden palikan tornin

Karkeamotoriikka – havainnoi lasta esimerkiksi ulkoilutilanteissa

- lapsi kykenee kävelemään ja juoksemaan vauhdikkaasti
- osaa hypätä tasajalkaa
- tarttuu suureen tai pieneen palloon ja pystyy heittämään sitä
- osaa potkaista palloa juostessaan
- pystyy nousemaan portaita vuoroaskelin
- kykenee kävelemään varpaillaan
- kävelee suoraa viivaa muutaman askeleen
- harjoittelee liikkumaan laukka-askelin
- pystyy tekemään yhtäaikaaisesti useampia fyysisiä tehtäviä
- kykenee käyttämään kiipeilytelineitä ja liukumäkiä
- lapsi harjoittelee tasapainotaitoja esimerkiksi yhdellä jalalla seisomista, yhdellä jalalla hyppäämistä, hyppäämistä ylös, alas, sivulle ja taakse
- tanssii mielellään, keinuttaa kehoaan, heiluttelee käsiään ja jalkojaan suurin piirtein musiikin tahdissa
- kykenee nousemaan tuolille ja asettumaan istuma-asentoon
- jäljittelee motorisia taitoja toisten mallista

3-vuotiaan kognitiivinen kehitys

Oppiminen ja muisti – havainnoi lasta esimerkiksi perushoitotilanteissa ja toimintatuokioissa

- oppii noin 10 uutta sanaa päivässä
- käyttää 3–5 sanan lauseita
- vastaa helppoihin kysymyksiin
- taivuttaa verbejä eri persoonamuotojen mukaan esimerkiksi minä juoksen, sisko juoksee, ja taivuttaa aikamuotoja esimerkiksi minä juoksin
- käyttää käsky-, kysymys- ja kieltolauseita
- käyttää komparatiiveja parivertailussa esimerkiksi tämä on isompi pallo ja tuo on pienempi pallo, mutta ei osaa vielä vertailla kahta ominaisuutta samaan aikaan
- hallitsee lukumäärät yhdestä kolmeen
- tutustuu alustavasti numeroihin kuullessaan ja nähdessään muiden käyttävän niitä
- mallista oppiminen on keskeinen oppimisen tapa
- pystyy muistamaan äskettäin tapahtuneita ja myös kuukausien takaisia asioita
- muistaa mitä pitää tehdä, pystyy noudattamaan kaksiosaisia ohjeita
- pystyy pitämään jonkin asian mielessään parin sekunnin ajan ja kertomaan sen sitten toiselle

Ajattelu – havainnoi lasta esimerkiksi toimintatuokioissa ja kalenterilla

- lapsi osaa ajatella tapahtumien ajallista järjestystä esimerkiksi päiväkodin päivärytmin hahmottaminen
- tietää kehonsa etu- ja takapuolen, pään, molemmat jalat ja kehon yksityiskohtia, kuten nenän ja peukalon
- ymmärtää esinepysyvyyden esimerkiksi piilossa oleva lelu ei häviä
- on kiinnostunut uusista taidoista
- mielikuvitus herää
- todellisuuden ja kuvitellun eron ymmärtäminen kehittyy
- pystyy mielikuvien avulla ennakoimaan, jäljittelemään ja palauttamaan mieleen sekä jäsentämään tapahtumia
- on oppinut tunnistamaan tutun asian uudesta esimerkiksi uuden lelun tuttujen joukosta

- ryhmittelytaidot paranevat esimerkiksi lajittelee palloja ja palikoita
- on oppinut luokittelemaan ja tunnistamaan muun muassa ihmisiä, eläimiä, esineitä ja näiden ominaisuuksia
- huomioi kuvasta ensimmäisenä värit, koon, muodon ja muodostaa niistä sitten kokonaisuuden
- alkaa ymmärtämään, että rahalla ostetaan tavaroita, mutta ei käsitä vielä rahan eikä tavaroiden erilaista arvoa
- ei erota sattumaa syy-seuraussuhteesta, vaan luulee toisiinsa liittymättömien asioiden vaikuttavan toisiinsa

Oman toiminnan ohjaus – havainnoi lasta esimerkiksi siirtymätilanteissa

- menee omatoimisesti WC:hen
- keskittymiskyky on jo hieman kehittynyt, mutta tarvitsee vielä paljon aikuisen tukea
- osaa toimia selkeiden ohjeiden mukaan
- lapsen pitkäjänteisyys on kehittymässä esimerkiksi, kun tavara ovat hukassa, lapsi etsii muutamasta paikasta ja ryhtyy sitten tekemään jotain muuta
- ymmärtää jo paremmin perusteluja ja kykenee joihinkin kompromisseihin
- tarvitsee siirtymätilanteissa aikuisen tukea
- ripustaa vaatteensa naulakkoon
- pysyy siistinä ja kuivana päivisin
- lapsi osaa kertoa, jos on satuttanut itsensä
- lapsen toiminta alkaa kehittyä suunnitelmalliseksi ja johdonmukaiseksi

4-vuotiaan sosioemotionaalinen kehitys

Tunteiden säätely ja ilmaisu - havainnoi lasta esimerkiksi perushoitotilanteissa

- on utelias, innostuva, luova ja omatoiminen
- lapsi on hyvin kiinnostunut kavereista ja kyselee heidän peräänsä yhä enemmän
- lapsi ilmaisee tunteitaan ja tuntee myötätuntoa sekä mielihyvää voidessaan ilahduttaa tai lohduttaa toisia
- osaa jo piilottaa omia tunteitaan
- huomaa houkutuksia ja tiedostaa, että kaikkea ei voi saada. Se voi aiheuttaa turhautumista ja kiukkua
- alkaa tuntea vastuuta ja syyllisyyttä
- kykenee sietämään pettymyksiä
- on varma itsestään ja kyvyistään, omasta mielestään hän osaa mitä vain
- jäljittelee samaa sukupuolta olevan vanhemman toimintaa
- lapsi tietää, että valehteleminen on väärin, mutta väittää kuitenkin kielletystä kiinni jäädessään, ettei se ollut hän
- arvioi omia kykyjään vertaamalla itseään muihin
- saattaa vielä ujostella kovasti esimerkiksi uudet tilanteet
- pelkää usein näköärsykkeisiin liittyviä asioita, kuten pimeää, käärmeitä, vanhempien poislähtöä...

Sosiaalinen toiminta - havainnoi lasta esimerkiksi ryhmä- ja siirtymätilanteissa

- osaa leikkiä kaverin kanssa kahdestaan tai pienemmässä ryhmässä, mutta tarvitsee vielä aikuisen apua muun muassa ristiriitatilanteissa ja sääntöjen kertomisessa
- on entistä uteliaampi, haluaa tutkia, nähdä ja näyttää myös toisille osaamisensa
- keskustelutaidot ovat parantuneet, katsoo hänelle puhuvaa ihmistä silmiin ja vastaa selkeällä äänellä
- osaa vastata itseään koskeviin kysymyksiin
- lapsi suhtautuu luottavaisesti aikuisiin
- lapsi on kiinnostunut siitä, mitä muut hänestä sanovat
- voi käyttäytyä aggressiivisesti riidellessään ystävän tai perheenjäsenen kanssa
- on rikas mielikuvitukseltaan ja hänellä voi olla mielikuvitusystävä

- kertoo tarinoita ja liioittelee jutuissaan
- ei välttämättä käsitä toden ja kuvitellun rajaa, voi kokea kuvittelemansa asiat todellisina
- tietää useimmiten, miten erilaisissa tilanteissa tulisi käyttäytyä, mutta ei vielä pysty hallitsemaan tunteita niin, että jaksaisi aina käyttäytyä sen mukaisesti

Vuorovaikutus ja leikki - havainnoi lasta esimerkiksi leikkitilanteissa ja toimintatuokioissa

- kykenee noudattamaan sääntöjä melko hyvin ja huomaa etenkin toisten tekemät sääntörikkomukset
- yrittää ymmärtää ihmisten rooleja ja jäljitellä niitä leikeissään
- leikkii mielellään toisen lapsen kanssa vuorovaikutuksessa mutta osaa myös leikkiä yksin
- ottaa kaverinsa kokemukset ja ajatukset huomioon
- leikkii mielellään leikkejä, joissa voi olla piilossa aikuisilta esimerkiksi vetää ovia peränsään kiinni ja kieltää tulemasta huoneeseen
- pystyy leikkitilanteissa joustamaan sekä työskentelee sovinnon säilyttämiseksi
- ottaa leikeissään käsittelyyn vaikeat tunteet, kuten pelon, avuttomuuden, yksinäisyyden
- mielikuvitus- ja symbolileikit tulevat yhä tärkeämmiksi rakenteluleikkien rinnalle
- roolileikit alkavat olla yhä tärkeämpi leikin muoto
- antaa toisten leikkiä leluillaan ja odottaa pelatessa omaa vuoroaan
- on kiinnostunut saduista ja tarinoista

4-vuotiaan motorinen kehitys

Hienomotoriikka - havainnoi lasta esimerkiksi askartelu-, ruokailu- ja pukeutumistilanteissa

- pukee ja riisuu itse vaatteensa
- pitää veistä ja haarukkaa käsissään ja juo mukista/lasista
- osaa hakea itse juotavaa ja kaataa kannusta
- osaa levittää voita leivälle.
- lapsi osaa pestä ja kuivata kätensä
- lapsi osaa pujottaa lasi- ja puuhelmiä nauhaan
- osaa pitää kynää sormiotteessa

- yrittää jäljentää nimeään mallista
- piirtää ihmispiirroksen, jossa on pää, vartalo ja raajat
- piirtää neliön, mallista ristin ja kolmion
- osaa käyttää saksia
- pitää haastavista, käden ja silmän yhteistyötä vaativista tehtävistä ja peleistä, esimerkiksi pienistä palapeleistä, ja yrittää kovasti saada ne tehdyksi
- tekee mielellään käden ja silmän yhteistyötä vaativia askareita, esimerkiksi osaa siivottaessa koota lelut ja pelit siististi kaappiin

Karkeamotoriikka - havainnoi lasta esimerkiksi ulkoilutilanteissa

- saavuttaa perusliikkumistaidot kävely, juokseminen, hyppääminen, hyppely, harppaus, liukuminen, kiipeily
- saavuttaa perusliikuntataidot, kuten tasapainotaidot, kääntyminen, taivutus, venytys, vartalon kierto, keinuminen, pysähtyminen, alastulo,
- saavuttaa peruskäsittelytaidot, kuten heittäminen, kiinniottaminen, potkaiseminen, lyöminen, pallon, vierittäminen ja pompottaminen
- pystyy juoksemaan vauhdikkaasti, vaikka joutuisi mutkittelemaan esteiden ohi
- seisoo ja hyppii muutaman sekunnin yhdellä jalalla
- osaa kävellä varpaillaan
- kävelee takaperin ja sivuttain
- osaa ottaa vauhtia keinussa
- osaa tehdä samaan aikaan kahta keskittymistä vaativaa asiaa, esimerkiksi kantaa jotain käsissään noustessaan portaita
- on täysillä mukana erilaisissa helppoissa joukkuepeleissä, kuten jalkapallo
- pystyy keskittyessään kävelemään monta askelta suoraa viivaa pitkin
- kävelee portaat alas vuoroaskelin
- tietää kehonsa osat

4-vuotiaan kognitiivinen kehitys

Oppiminen ja muisti - havainnoi lasta esimerkiksi perushoitotilanteissa ja toimintatuokioissa

- käyttää jo 5–6 sanan lauseita
- hallitsee joitakin tuhansia sanoja
- opettelee laskemaan lukumääriä hyödyntäen sormiaan
- kykenee ajattelussaan rinnastamaan ja luokittelemaan
- vertailee ja ryhmittelee
- oppii muita lapsia tarkkailemalla ja jäljittelemällä
- osaa ratkoa erilaisia käytännön ongelmia sekä kuvitteellisia pulmia
- käyttää superlatiivia vertaillessaan esimerkiksi tämä nukke on kaunein
- osaa vertailla kahta esinettä yhden ominaisuuden perusteella esimerkiksi onko jokin toista isompi tai pienempi
- tekee mielellään käytännön kokeita esimerkiksi punnitsemalla, mittaamalla, sekoittamalla...
- lapsen muistikapasiteetti on 3–4 yksikköä, muistiyksikkö voi olla kirjain, numero, sana...
- pystyy palauttamaan mieleen jo useampia asioita
- osaa kertoa lyhyitä satuja tai tarinoita
- tunnistaa ja nimeää perusvärit

Ajattelu - havainnoi lasta esimerkiksi toimintatuokioissa ja kalenterilla

- ymmärtää ajan käsitteen, että on olemassa eri vuorokaudenaikoja, jotka seuraavat toisiansa, ja hahmottaa päivärytmin
- osaa kertoa ajatuksistaan
- lapsi uskoo sen mitä näkee, havainnot määräävät ajattelua
- omaa pitkälle kehittyneen moraalin ja omantunnon
- uskoo, että oma tahto tulee tapahtumaan
- lapsi kyselee paljon, sekä haluaa tietää mitä maailmassa tapahtuu ja miksi
- käyttää mielikuvitustaan monipuolisesti leikeissä
- lapsi samaistuu satuihin ja tarinoihin

- sekoittaa todellisuuden ja mielikuvituksen
- tietää että kehossa on kaksi puolta, tunnistaa ja nimeää kehonosia
- järkeilee asioita, joita näki eilen
- osaa kuvitella jonkin esineen tai asian, jota ei voi konkreettisesti nähdä, ja pystyy kertomaan siitä yksityiskohtaisesti
- ymmärtää oikean ja väärän eron, mutta onko teko oikein vai väärin, ratkaisee hänen mielestään teon seuraus, ei tarkoitus
- lapsi alkaa kiinnostua kasvien ja eläimien kasvusta, sekä kysellä elämästä ja kuolemasta

Oman toiminnan ohjaus - havainnoi lasta esimerkiksi siirtymätilanteissa

- menee omatoimisesti WC:hen
- toimii ikään kuin jatkuvan suunnitelman mukaan
- ymmärtää ja noudattaa erilaisia ohjeita ja sääntöjä
- kunnioittaa toisen omaisuutta
- järjestelmällisyys paranee, osaa etsiä tavaroita systemaattisemmin
- pystyy jo keskittymään samaan asiaan 10 minuutin ajan
- osaa odottaa vuoroaan
- sietää uusia tilanteita ja muutoksia arjessa
- hallitsee siirtymisen tilanteesta toiseen

5-vuotiaan sosioemotionaalinen kehitys

Tunteiden säätely ja ilmaisu - havainnoi lasta esimerkiksi perushoitotilanteissa

- lapsi elää tasapainoista vaihetta, on valmis omaksumaan ison lapsen roolin
- on omatoiminen, tasapainoinen ja sopeutuva
- ei hermostu epäonnistumisista ja pienistä haasteista niin herkästi kuin aikaisemmin
- ymmärtää useimmiten, mikä toisesta tuntuu pahalta, mutta saattaa vielä toimia itsekeskeisesti
- haluaa välillä tekeytyä pienen lapsen rooliin ja tulla hoivatuksi
- kiukunpuuskat ja tunteiden ailahteleminen on normaalia
- lapsella voi olla pelkoja epäonnistumisesta
- ilmaisee tunteitaan enemmän sanojen kuin toiminnan kautta
- pystyy jo tunnistamaan ja nimeämään pelon, ilon, surun, vihan ja ujouden
- osaa käyttää omia tunteita hyödyksi ja "huijata" niillä muita
- osaa ilmaista tunteitaan sanallisesti
- pystyy sietämään pettymyksiä
- pelkää voivansa aiheuttaa vahinkoa toiselle vain ajattelemalla tai sanomalla tästä pahaa, tämä voi aiheutua voimakkaita syyllisyydentunteita
- tarvitsee yhä useammin tilaisuuksia kokea itsensä itsenäiseksi ja vapaaksi
- pelkää kuviteltuja asioita esimerkiksi kummituksia, peikkoja, myös kuolema mietityttää

Sosiaalinen toiminta - havainnoi lasta esimerkiksi ryhmä- ja siirtymätilanteissa

- kaverit ovat tärkeitä ja ystävyyssuhteet alkavat muodostua
- on yhteistyökykyinen ja ottaa vastaan aikuisen ohjeita ja neuvoja
- lapsi suhtautuu luottavaisesti aikuisiin
- pystyy toimimaan isoissa ryhmätilanteissa aikuisen riittävässä ohjauksessa
- pystyy keskustelemaan luontevasti myös vieraiden aikuisten kanssa
- kehittää taitojaan toisen lohduttamisessa
- haluaa osallistua ja auttaa askareissa
- ymmärtää mikä on totta ja mikä tarua
- alkaa ymmärtämään, että häneltä odotetaan eri tilanteissa erilaista käyttäytymistä

- lapsi osaa joustaa ja kertoa miltä hänestä tuntuu
- pystyy kokemaan tervettä syyllisyyttä, jos hän on tehnyt jotakin väärää
- kavereiden mielipiteet vaikuttavat omiin mielipiteisiin
- itsekeskeisyys vähenee ja lapsi alkaa kyetä ottamaan huomioon kavereiden tunteet ja toiveet

Vuorovaikutus ja leikki - havainnoi lasta esimerkiksi leikkitilanteissa ja toimintatuokioissa

- lapsi osaa leikkiä jo pitkäjänteisesti, ja haluaa jatkaa samoja leikkejä muinakin päivinä
- työstää leikeissä erilaisia vuorovaikutustaitoja
- hyväksyy pelien säännöt ja noudattaa niitä mutta voi muuttaa leikkien sääntöjä mieleisekseen
- leikkii yhä enemmän yhteisleikkejä
- leikkii elämästä nousevia asioita, kuten kuolemaa, häitä, hautajaisia...
- leikkii rakentamis- ja keräilyleikkejä
- rooli- ja pukeutumisleikit kiinnostavat
- lapsi alkaa harjoitella sääntöleikkejä, kuten lautapelejä
- leikkii mielellään 2 tai 3 lapsen ryhmässä
- pelaa mielellään pelejä mutta häviäminen pelissä voi olla vielä vaikeaa
- ihailee aikuisen taitoja ja jäljittelee niitä leikeissään
- arvostaa ystäviään ja leikkii mielellään juuri tiettyjen lasten kanssa
- osaa vuorotella ja tehdä yhteistyötä muiden kanssa
- oppii opetettaessa ratkaisemaan erimielisyydet toisten lasten kanssa neuvottelemalla eikä riitelemällä
- pystyy paneutumaan tehtävään tai peliin yhtäjaksoisesti niin pitkään, että saa sen omasta mielestään valmiiksi

5-vuotiaan motorinen kehitys

Hienomotoriikka - havainnoi lasta esimerkiksi askartelu-, ruokailu- ja pukeutumistilanteissa

- avaa ja kiinnittää napit sekä harjoittelee vetoketjun sulkemista
- käyttää säännöllisesti samaa kättä syödessään ja piirtäessään

- yrittää syödä veitsellä ja haarukalla
- osaa pestä ja kuivata kätensä kunnolla ilman aikuisen valvontaa
- osaa pujottaa pieniä helmiä
- hallitsee oikean kirjoitusotteen ja kätisyys on vakiintunut
- osaa kirjoittaa nimensä ymmärrettävästi
- piirtää kolmion ja tähden
- osaa värittää värityskirjan kuviot siistimmin ja tarkemmin
- piirustuksissa on paljon yksityiskohtia, esimerkiksi taloissa on ikkunat, ovi, ja jopa savupiippu
- jäljentää numeroita
- osaa käyttää entistä taitavammin saksia esimerkiksi leikata isomman paperin lähes samansuuruisiksi puolikkaiksi
- leikkaa tarkasti ääriviivojen mukaan
- osaa liimata
- lapsi rakentaa palapelejä harkitummin eikä yritä vain onnella saada palasia kohdalleen

Karkeamotoriikka - havainnoi lasta esimerkiksi ulkoilutilanteissa

- liikkuu sulavasti
- on kestävä juostessa ja liikuntaleikeissä
- pystyy juoksemaan portaat nopeasti ylös
- omaa hyvän liikkeiden koordinaatiokyvyn
- hahmottaa kehonsa, pystyy nimeämään kehon eri osia
- osaa seisoa yhdellä jalalla, kävellä viivaa pitkin
- hyppelee molemmilla jaloilla ja myös tasajalkaa
- osaa koordinoita liikkeitään esimerkiksi hypätä narua, potkia palloa, heittää palloa ja ottaa sen kiinni
- on ketterä, liikkuu ripeästi, kykenee liikkumaan erilaisissa olosuhteissa, kuten kivillä, metsässä, kiipeilypuissa...
- kävelee ja juoksee tahtisesti, pystyy toistamaan kehollaan erilaisia rytmejä
- harjoittelee hiihtämään ja luistelemaan
- ottaa vauhtia keinuessaan

- osaa tehdä kuperkeikan
- jaksaa tehdä entistä pidempiä kävelyretkiä, varsinkin jos matkan varrella on mielenkiintoista nähtävää

5-vuotiaan kognitiivinen kehitys

Oppiminen ja muisti - havainnoi lasta esimerkiksi perushoitotilanteissa ja toimintatuokioissa

- puhuu sujuvasti ja ymmärrettävästi, hallitsee myös vaikeat äänteet esimerkiksi r-kirjaimen
- hallitsee sujuvasti äidinkiellensä taivutussäännöt
- osaa kertoa tarinoita ja tapahtumia niin, että vieras kuulijakin ymmärtää ne
- osaa vastata kysymyksiin
- harjoittelee ryhmässä keskittymistä
- pohtii, ratkaisee pulmia, väittelee ja esittää vaihtoehtoja
- muistaa kolmiosaisia ohjeita
- osaa laskea yksinkertaisia laskuja sormia apuna käyttäen
- ymmärtää, että esineitä laskettaessa yksi numero vastaa yhtä esinettä, eikä enää unohda numeroita välistä
- saattaa tunnistaa ja kyetä nimeämään numerot ykkösestä vitoseen ja osaa ehkä luetella ne kymmeneen asti
- muistaa 4–5 yksikköä, muistiyksikkö voi olla kirjain, numero, sana...
- saattaa muistaa usean kuukauden tai vuoden takaisia asioita
- pystyy pelaamaan lautapelejä, joissa käytetään arpakuutiota, osaa laskea nopan silmäluvut ja liikuttaa nappulaansa laudalla oikean askelmäärän
- Osaa nimetä värit punainen, sininen, vihreä, keltainen, musta ja valkoinen

Ajattelu - havainnoi lasta esimerkiksi toimintatuokioissa ja kalenterilla

- ymmärtää ajallisia käsitteitä ja asioiden välisiä yhteyksiä
- erottaa vuorokaudenajat toisistaan
- pystyy tekemään etukäteissuunnitelmia esimerkiksi valmistelemaan ennalta seuraavan päivän puuhia
- pystyy ajattelemaan menneitä asioita, joka tekee laajemman vertailun mahdolliseksi

- ei enää ehdoitta usko, että hän kykenee muuttamaan ympäristöä ajatuksillaan
- pystyy järjestelemään tavaroita, luokittelee alaluokkiinkin
- pohtii hyvän ja pahan eroa
- lapsi ymmärtää jo paremmin, mikä on jo oikeasti totta
- lapsella on voimakas mielikuvitus ja hän voi kertoa epätosia juttuja
- joillakin voi olla mielikuvitusystäviä
- mielikuvitus voi aiheuttaa pelkoja ja painajaisunia
- lapsen huumorintaju on kehittynyt, ja hän nauttii vitseistä
- osaa jo ottaa muut huomioon
- lapsi alkaa päätellä ja ymmärtää monimutkaisempia syy-seuraussuhteita sekä tapahtumien seuraamuksia
- lapsi ymmärtää jo oikean ja väärän eron sekä oikeudenmukaisuuden
- lapsi voi suuttua, jos hän tulee kohdelluksi epäoikeudenmukaisesti
- lapsi pohtii erilaisten ilmiöiden syitä ja syvällisiä asioita, olettaa aikuisen tietävän vastaukset kaikkiin kysymyksiin

Oman toiminnan ohjaus - havainnoi lasta esimerkiksi siirtymätilanteissa

- käy omatoimisesti WC:ssä
- toimittaa asioita ja välittää viestejä
- suorittaa epämieluisiakin tehtäviä
- vaatii johdonmukaisia sääntöjä
- pystyy toimimaan kokonaisten ohjeiden mukaisesti
- lapsi osaa odottaa vuoroaan
- pystyy keskittymään samaan asiaan vähintään 10 minuutin ajan
- hallitsee siirtymisen tilanteesta toiseen

HAVAINNOINNIN MUISTIINPANO

Päivämäärä _____ Kello _____ - _____

Lapsen nimi ja ikä _____

Havainnointipaikka _____

Havainnoinnin toteuttaja _____

Huomiot:

This image shows a single sheet of white paper with horizontal blue or grey ruling lines. The lines are evenly spaced and run across the width of the page. There are approximately 20 lines visible. The paper has a slight shadow on the right side, suggesting it's resting on a surface. There is no handwriting or other markings on the paper.

LÄHTEET

Aaltonen, R., Lehtinen, T., Leppänen, K., Peltonen, T., Tarvo, M. T., Tuunainen, P. & Viherä-Toivonen, A. 2008. Havainnointi ja pedagoginen tuki 3–5-vuotiaiden lasten varhaiskasvatuksessa. Helsingin kaupungin sosiaalivirasto. Oppaita ja työkirjoja 2008:3. PDF-dokumentti. Saatavissa: http://www.socca.fi/files/486/Havainnointi_pedagoginen_tuki_varhaiskasvatuksessa_2008.pdf [viitattu 20.9.2023].

ASQ-3™. 2017. Ages & Stages Questionnaires. 3. painos. PDF-dokumentti. Saatavissa: <http://www.bestkc.com/wp-content/uploads/2017/05/3-year-ASQ-ENGLISH.pdf> [viitattu 17.10.2023].

CDC. 2021. CDC's Developmental Milestones checklist. PDF-dokumentti. Saatavissa: https://www.cdc.gov/ncbddd/actearly/pdf/FULL-LIST-CDC_LTSAE-Checklists2021_Eng_FNL2_508.pdf [viitattu 17.10.2023].

Doctor guidelines. 2023. Child Development Assessment – Developmental Milestones and Denver Developmental Screening Test. WWW-dokumentti. Saatavissa: <https://doctorguidelines.com/2016/08/03/child-development-assessment-developmental-milestones-and-denver-developmental-screening-test/> [viitattu 17.10.2023].

Etelä-Karjalan hyvinvointialue. 2023. Neuvola – sähköiset lomakkeet. WWW-dokumentti. Saatavissa: <https://www.ekhva.fi/asiakkaalle/kanssasi/perhe-ja-lapset/neuvola/lastenneuvola/> [viitattu 17.10.2023].

Hyvinkään kaupunki s.a. Yksityisen varhaiskasvatuksen lomakkeet. WWW-dokumentti. Saatavissa: <https://www.hyvinkaa.fi/kasvatus-ja-koulutus/varhaiskasvatus/yksityinen-varhaiskasvatus/palveluntuottajalle/yksityisen-varhaiskasvatukset-lomakkeet/> [viitattu 17.10.2023].

Jarasto, P. & Sinervo, N. 1997. Alle kouluikäisen lapsen maailma. Jyväskylä: Gummerus.

Joensuun kaupunki. 2015. Sosiaali- ja terveystakeskus – lastenneuvola. Päivähoidon ja vanhempien havaintoja 4-vuotiaasta. Paperilomake.

Joensuun kaupunki. 2015. Sosiaali- ja terveystakeskus – lastenneuvola. Päivähoidon ja vanhempien havaintoja 5-vuotiaasta. Paperilomake.

Koivunen, P. L. & Lehtinen, T. 2015. Kasvu kiikarissa: havainnoinnin käsikirja varhaiskasvattajille. 2. painos. Jyväskylä: PS-kustannus.

Kirveslahti, K., Siven T., Vahala, M., Vihunen. R. & Metso, V. 2018. Kasvun aika. 7. uudistettu painos. Helsinki: Sanoma Pro Oy.

Länsi-Uudenmaan hyvinvointialue s.a. Lomake varhaiskasvatuksesta neuvolaan: 4-vuotiaan lapsen neuvolatarkastus. PDF-dokumentti. Saatavissa: <https://admin.luvn.fi/sites/default/files/2023-01/Lohja%204-vuotisneuvola.pdf> [viitattu 17.10.2023].

Ojanen, T., Ritmala, M., Siven, T., Vihunen, R. & Vilén, M. 2011. Lapsen aika. 12.–14. painos. Helsinki: WSOYpro Oy.

Peda net s.a. Forssa 3-vuotiaan havainnointi lomake. WWW-dokumentti. Saatavissa: <https://peda.net/forssa/varhaiskasvatus/lomakkeita/vasu-lomakkeita/havainnointilomakkeet/3-vuotiaan-havainnointi.pdf> [viitattu 17.10.2023].

Pönkkä, A. & Sääkslahti, A. 2020. Liikkuva lapsi. Teoksessa Hujala, E. & Turja, L. (toim.) Varhaiskasvatuksen käsikirja. 5. uudistettu painos. Jyväskylä: PS-kustannus. 142–156. E-kirja. Saatavissa: <https://kaakkuri.finna.fi/Record/kaakkuri.226544?sid=3129143196> [viitattu 23.9.2023].

Seinäjoen kaupunki s.a. 4-vuotiaan lapsen kehityksen arviointi ja yhteistyömenetelmä. PDF-dokumentti. Saatavissa: <https://www.seinajoki.fi/wp-content/uploads/2020/03/4-vuotiaan-lapsen-kehityksen-arviointi-ja-yhteistyomenetelma-uusi-3.pdf> [viitattu 17.10.2023].

Sinkkonen, J. & Korhonen L. 2017. Pulassa lapsen kanssa. Helsinki: Kustannus Oy Duodecim. E-kirja. Saatavissa: <https://www.ellibslibrary.com/book/9789516564770> [viitattu 13.10.2023].

Siun sote s.a. Varhaiskasvatuksen ja huoltajien havaintoja 4-vuotiaasta. Paperilomake.

Sääkslahti, A. 2018. Liikunta varhaiskasvatuksessa. 2. uudistettu painos. Jyväskylä: PS-kustannus. E-kirja. Saatavissa: <https://kaakkuri.finna.fi/Record/kaakkuri.223628?sid=3129143196> [viitattu 23.9.2023].

Tukeva 2 s.a. neljävuotias varhaiskasvatuksessa lomake. PDF-dokumentti. Saatavissa: http://oulu.ouka.fi/seutu/tukeva2/4-vuotisterveystarkastus/neljavuotias%20varhaiskasvatuksessa_tiedonsiirto%20neuvolaan.pdf [viitattu 17.10.2023].

Turun kaupunki s.a. Määräaikaistarkastukset lastenneuvolassa. WWW-dokumentti. Saatavissa: <https://www.turku.fi/sosiaali-ja-terveyspalvelut/terveyspalvelut/neuvolapalvelut/lapsen-terveys/terveystarkastukset> [viitattu 17.10.2023].

Vilen, M., Vihunen, R., Vartiainen J., Sivén, T., Neuvonen, S. & Kurvinen, A. 2013. Lapsuus erityinen elämänvaihe. 1.–5. painos Helsinki: Sanoma Pro Oy.

Woolfson, R. 2001. Virkku vekara: tue lapsesi kehitystä. Helsinki: WSOY.